

ZINĀTNISKIE RAKSTI

Eva Eihmane

SKATIENS UZ KRĪZI CAUR VĒSTURES PRIZMU: 14. GADSIMTS – 15. GADSIMTA PIRMĀ PUSE RIETUMU KRISTĪGAJĀ SABIEDRĪBĀ

Laikā, kad jēdziens “krīze” sabiedrībā ir ieguvis īpašu aktualitāti, ir vērtīgi to aplūkot vēsturiskā kontekstā. Tas palīdz iegūt plašāku, veselīgāku un inteligentāku skatījumu uz mūsdienu pasaulē notiekošajiem pārmaiņu procesiem, uz kuriem tiek attiecināts šis jēdziens.

Mūsdienu sabiedrībā vārds “krīze” tiek uzvertts tā šaurā, nepilnīgā nozīmē – kā lejupslīde jeb grūtības, turklāt pārsvarā ierobežojot tā lietojumu ar ekonomikas jomu. Taču šī jēdziena būtība ir plašāka – savā pamatnozīmē “krīze” saprotama kā “pagrieziens punkts”, “lūzums attīstībā”, kā “izšķirošu pārmaiņu laiks”, “grūts pārejas stāvoklis”.¹ Grūtības un lejupslīde ir dabisks pārmaiņu procesa aspekts, sabrūkot vecajai kārtībai un rodoties jaunai, bet tikai viens no tiem.

Atrodoties krīzes epicentrā, virs fundamentālu pārmaiņu procesa izraisītajām grūtībām nav viegli saskatīt pašus šos procesus. Šajā ziņā var palīdzēt atskats uz būtisku pārmaiņu posmiem vēsturē. Tāds periods bija 14. gadsimts – 15. gadsimta pirmā puse.

Tāpēc 14. gadsimta krīze ir kļuvusi par vispārpieņemtu jēdzienu vēstures zinātnē.² Lai gan ne visi vēsturnieki atzīst krīzes jēdziena attiecināšanu uz šo periodu³ (un arī attiecīgo norišu laikabiedri šādu apzīmējumu nelietoja), tomēr netiek noliegtas šajā laikā notikušās būtiskās pārmaiņas sabiedrības dzīvē, t.i., fakts, ka tolaik risinājās procesi, kas mūsdienu historiogrāfijā tiek apzīmēti ar vārdu “krīze”.

Par būtiskajām pārmaiņām 14.–15. gadsimtā, uzlūkojot tās caur krīzes jēdziena prizmu, jau vairāk nekā gadsimtu norisinās historiogrāfiska diskusija. Tās gaitā ir izkristalizējies secinājums: pārmaiņu laiks ietver sevī pretrunīgas tendences. Šādi – kā pārmaiņu un pretrunīgu tendenču posms – krīze tiek traktēta mūsdienu medievisistikā, uzsverot, ka tās būtība slēpjas vitālā spēku pārkārtojumā un konkurencē, nevis vispārējā pagrimumā. Vienlaikus ar lejupslīdi un stagnāciju vērojama izaugsme un dinamika, ekonomiskie, sabiedriskie un kultūras sasniegumi, taču nevis izlīdzinošā mijiedarbībā, bet

šīm tendencēm savstarpēji konkurējot un vairojot nedrošību.⁴ Krīzē parādās arī elementi, kas liecina ne tikai par sastingumu, bailēm un bezdarbību, bet arī par jaunu sākumu, mērķtiecīgām reformām vai revolucionāriem, laikabiedriem nemanāmiem esošo attīstības akcentu pastiprinājumiem un izvēršanos līdz tam nenovērotās vai neapzinātās sfērās, – tā uzskata viens no ievērojamākajiem vēlo viduslaiku pārmaiņu pētniekiem Ferdinands Zeibts (*Ferdinand Seibt*).⁵ Tādējādi krīze tiek uzlūkota kā nepieciešams sabiedrības attīstības posms. Piemēram, vēsturiskās krīzes teorijas radītājs Jakobs Burkharts (*Jacob Burckhardt*) krīzes traktē kā pozitīvus un attīstībai nepieciešamus atjaunotnes procesus, kuru gaitā augsne tiek attīrīta no tādām dzīvības formām, kurās dzīvība jau apdzisusi.⁶

Interesi par vēlo viduslaiku pārmaiņu procesiem diktē pašu vēsturnieku un viņu laikabiedru izjustā krīzes apziņa – esošās kārtības un vērtību sabrukuma izjūta viņus dara uzmanīgākus pret līdzīgiem procesiem pagātnē.⁷ Uzmanību 14. gadsimtam mudināja pievērst Pirmais pasaules karš, tam sekojošie procesi un jautājumi, ko tie uzdeva attiecībā uz cilvēces attīstības gaitu.

Ilgu laiku vēsturnieki, dzīvodami materiālistiski orientētā sabiedrībā, krīzes izpratni reducēja uz ekonomiskajām problēmām, tādējādi lietojot šo jēdzienu šaurākajā nozīmē – līdzīgi kā tas tiek izprasts mūsdienu sabiedrībā kopumā. No ekonomikas sfēras pārņemtais priekšstats par krīzi balstījās uz divu lielumu – atalgojuma un cenas, piedāvājuma un pieprasījuma – attiecībām.⁸ Ļoti populāri bija vācu vēsturnieka Vilhelma Ābela (*Wilhelm Abel*) pētījumi par agrāro krīzi, īpaši viņa teorija par atalgojuma–cenu šķērēm.⁹

Pēc Otrā pasaules kara krīzes jēdzienam tika pievērsta pastiprināta uzmanība, un kopš 20. gadsimta vidus vērojams krīzes pētniecības intensitātes pieaugums,¹⁰ tai skaitā konceptuālā līmenī. 20. gadsimta otrajā pusē historiogrāfija izgāja ārpus šaurā ekonomiskā krīzes traktējuma, atzīstot to par nepilnīgu un vēstures zinātnē neproduktīvu skatījumu¹¹ un liekot uzsvāru uz pārmaiņām visā sabiedrībā.

Piemēram, Ferdinands Zeibts krīzi traktē kā vecās kārtības, līdzšinējās domāšanas struktūras un saimniekošanas veidu sabrukumu, telpisko funkciju un dalījumu pārbīdi.¹² Krīzes sakne tiek skatīta pašā sabiedrības struktūrā un saistīta ar mentālajiem un garīgajiem procesiem. Piemēram, Kanādas vēsturnieks Normans Kantors (*Norman Cantor*) Rietumu kristīgās sabiedrības stāvokli 14. gadsimtā skaidro kā strupceļu, kurā bija noveduši neatrisinātie konflikti tās attīstības gaitā – konflikts starp dievišķo atklāsmi un zinātņi, starp reliģisko institūciju un individuālās reliģiskās pieredzes brīvību, starp pāvesta monarhiju un suverēnu valsti. Līdzīgi kā emociju apspiešana rada neiroti, viduslaiku civilizācijas “neirotisko pašzīnīcināšanos”, sagraujot savas pamatvērtības, pēc Kantora domām, izraisīja pastāvīga sarežģītu un neatrisināmu problēmu

apspiešana, līdz tās sasniedza punktu, kurā vairs nebija noliekamas malā, radot pēkšņu sabrukumu.¹³ Arī Arno Borsts (*Arno Borst*) uzskata, ka “zināmā mērā vēlo viduslaiku krīze aizsākās ar izaugsmes procesu, tad piedzīvoja ne līdz galam īstenotas reformas, līdz attīstījās par istu krīzi, kam nebija risinājumu, jo tā sakņojās pamatjautājumā: kādai jābūt sabiedrībai, kurā cilvēki var dzīvot kopā labprātīgi un nepiespiesti.”¹⁴

Dramatisku 20. gadsimta norišu radītā krīzes apziņa ir mudinājusi atsevišķus sabiedrības pārstāvjus vilkt paralēles ar procesiem 14. gadsimtā. Piemēram, pēc Pirmā pasaules kara ASV vēsturnieks Džeimss Vestfols Tomsons (*James Westfall Thomson*) publikācijā “Laiks pēc Melnās nāves un laiks pēc Lielā kara” rakstīja: “Kopš beidzās Lielais karš un pasaule nonāca tādā stāvoklī – fiziskā, morālā, ekonomiskā, sociālā –, kādā tā ir pašlaik, vēsturnieki un sociālpatologi meklē iespēju atklāt pagātnē precedentu šai lietu kārtībai (vai nekārtībai). [...] Lai gan ir taisnība, ka vēsture nekad neatkārtojas, pagātnē ir kāds laikmets, kura izpēte apbrīnojamā kārtā izgaismo pašreizējo stāvokli; laikmets, kurš piedāvā fenomenālas paralēles daudzām šībrīža parādībām; laikmets, kurā saskatāmas nevis vienkārši analogijas, bet aspekti, kas ir patiesi identiski pašreizējai ekonomiskajai, sociālajai un morālajai situācijai. Tas ir periods pēc [...] Lielā mēra [...]. Haoss mūsdienu pasaulē palīdz mums daudz konkrētāk, nekā tas jebkad tika iedomāts, vizualizēt, kādā stāvoklī bija Eiropa 14. gadsimta vidū. Pārsteidzoši, cik līdzīgi bija neapmierinātības cēloņi toreiz un tagad: ekonomiskais haoss, sociālais nemiers, augstas cenas, spekulācija, morāles pagrimums, ražošanas apsākums, drudzaina jautrība, mežonīga izšķērdība un greznība, izvirtība, sociālā un reliģiskā histērija, alkatība, slikta pārvalde, uzvedības normu pagrimums.”¹⁵

Kaut arī vēsture tiešām precīzi neatkārtojas, atsevišķi aspekti mūsdienu pasaulē – pārāpdzīvotība, sociālā neapmierinātība, vilšanās politiskajā kārtībā, garīgie meklējumi ārpus oficiālo reliģiju ietvara, maniākāla pasaules gala gaidīšana utt. –, lai gan atšķirīgā vēsturiskā kontekstā, atbalso arī 14.–15. gadsimta tendences. Tāpēc šī laikmeta vēsturiskā pieredze un no tās izdarītie secinājumi vēstures literatūrā var palīdzēt labāk izprast šībrīža problēmu cēloņus un paraudzīties uz notiekošo kā plašāka pārmaiņu procesa sastāvdaļu.

14.-15. GADSIMTA PĀRMAIŅAS RIETUMU KRISTĪGAJĀ SABIEDRĪBĀ

14. gadsimtā Rietumu kristīgās sabiedrības¹⁶ attīstībā notika lūzums – sākās pārejas posms no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem¹⁷ (tāpēc historiogrāfiskajā polemikā “14. gadsimta krīzes” jēdziens ir saplūdis ar “vēlo viduslaiku krīzes” jēdzienu). Tas iezīmēja būtiskas pārmaiņas visās dzīves jomās.

KRĪZE VIDUSLAIKU VARAS ORGANIZĀCIJĀ

14. gadsimtā aizsākās varas sistēmas transformācija, ko izraisīja pārmaiņas attiecībās starp šīs sistēmas elementiem – monarhiju, aristokrātiju, baznīcu un pilsētām.¹⁸

Galvenais šī procesa aspekts bija monarha tiekšanās pēc varas centralizācijas, kas nonāca konfliktā ar vasaļu centieniem pēc lielākas autonomijas. Rezultātā starp šiem politiskajiem spēkiem izvērās cīņa par varu. Tādējādi laikā, kad īpaši bija nepieciešama sabiedriskā kārtība, vairumu Rietumu kristīgās pasaules zemju plosīja plaša mēroga iekšējie konflikti. Piemēram, ietekmīgākajās Rietumeiropas zemēs – Anglijā un Francijā – valdnieku un vasaļu cīņa par varu radīja iekšēju nestabilitāti un pārauga sabiedrību dziļi sašķeļošos karos starp augstākās aristokrātijas frakcijām (Francijā – 1410–1411, Anglijā šis ilgstošais militārais konflikts ir iegājis vēsturē kā Rožu karš, 1455–1485).¹⁹ Arī Dāniju 14. gadsimtā plosīja cīņa par varu, kas tiešā veidā ietekmēja pārējās reģiona zemes, to skaitā Livoniju.²⁰

Rietumeiropā krīze varas organizācijā atrisinājās, modernizētai, no agrākiem valdnieku galmiem atšķirīgai monarhijai izvirzoties vadībā²¹ un nostiprinoties uz pārējo varas sistēmas elementu rēķina. Rezultātā arvien lielāku nozīmi ieguva apmācītu ierēdņu pārziņā esošas centralizētas valsts pārvaldes struktūras.²² Šis process īstenojās laikā līdz 16. gadsimta beigām – atkarībā no konkrētas vietas.²³

Šī procesa gaitā sabruka viduslaikiem raksturīgā politiskā sistēma, atmirstot tās pamatprincipam – personiskajām (lēņu) attiecībām, kas balstījās uz zemes piešķiršanu apmaiņā pret pakalpojumu.²⁴ Tā vietā veidojās uz naudu un līgumu balstītas attiecības.²⁵ Tādējādi tika radīts pamats, uz kura vēlāk izveidojās mūsdienīga teritoriāla valsts.²⁶

KRĪZE ROMAS KATOĻU BAZNĪCĀ

Būtiskas pārmaiņas piedzīvoja Romas katoļu baznīca, kas bija viduslaiku publiskās domas veidotāja un pasaules redzējuma ietvars.²⁷

1304. gadā līdz ar kūrijas pārceļšanos uz Aviņonu – tiešā Francijas tuvumā un ietekmē – Romas katoļu baznīcā skaidri iezīmējās institucionāla krīze.²⁸ Pēc kūrijas atgriešanās Romā sekojošā Lielā shizma (baznīcas šķelšanās starp diviem – un vienubrīd pat trim – pāvestiem, 1378–1417) bija Romas katoļu baznīcas institucionālās krīzes kulminācija. Daudzviet reliģiskajā dzīvē iestājās haoss,²⁹ tika iecelti savstarpēji konkurējoši prelāti vai viņu amati palika neaizņemti, degradējās garīdzniecības disciplīna.³⁰ Shizma izraisīja plašu šķelšanos un konfliktus starp atšķirīgu pāvestu atbalstītājiem gan valdījumā,³¹ gan diecēžu un draudžu limenī.³² Shizma bija morāli šokējoša – aplūkotajā laikposmā atšķirībā no 16. gadsimta Romas katoļticīgajiem doma par baznīcas sašķelšanos vēl bija nepieņemama.³³ Divu pāvestu finansiālās prasības darīja shizmu arī materiāli apgrūtināšu.³⁴

Bez tam Romas katoļu baznīca cieta no dziļas morālās krīzes. Augstākā garīdzniecība bija kļuvusi bēdīgi slavēta ar mantkārību un formālu attieksmi pret saviem pienākumiem.³⁵ Savukārt zemākā līmeņa garīdzniecība bieži bija nepietiekami izglītota.³⁶ Augošā laju lasītprasme ļāva viņiem arvien labāk saskatīt priesteru trūkumus.³⁷

Morālā un institucionālā krīze Romas katoļu baznīcā grāva tās reputāciju sabiedrībā.³⁸ Lai baznīca spētu saglabāt savu vietu Rietumu kristīgajā pasaulē, tai vajadzēja reaģēt uz notikušajām pārmaiņām, veicot fundamentālas organizatoriskas un morālas reformas, kuru nepieciešamību apzinājās visa sabiedrība.³⁹ Būtiskas reformas tomēr netika īstenotas, jo dažādu reģionu pārstāvji baznīcas koncilā nespēja panākt vienošanos.⁴⁰ Līdz ar to Romas katoļu baznīcas krīze netika atrisināta – mainījusies bija gan pati baznīca, gan sabiedrība ap to, taču augstākā garīdzniecība adekvāti nereaģēja uz šīm pārmaiņām. Kā rādīja 16. gadsimta pavērsieni, nepieciešamo reformu neveikšana Romas katoļu baznīcai bija liktenīga.⁴¹

PĀRMAIŅAS ATTIECĪBĀS STARP GARĪGO UN LAICĪGO VARU

Monarhijai iegūstot arvien lielāku ietekmi uz pārējo politisko spēku rēķina, mainījās attiecības starp laicīgo un garīgo varu.⁴² Baznīcas galvas ietekme mazinājās. Tas bija simptomātiski esošās kārtības sabrukumam – pāvests bez varas viduslaiku pārvaldes sistēmā nebija iedomājams.⁴³

Krīze laicīgās un garīgās varas attiecībās skaidri iezīmējās līdz ar pāvesta Bonifācija VIII (1294–1303) konfliktu ar Francijas karali Filipu IV (1268–1314). Pāvests centās atgriezt baznīcai zaudētās varas pozīcijas un tādējādi atjaunot teokrātisko viduslaiku sabiedrības kārtību. Francijas monarhs 1303. gadā lika pāvestu sagūstīt, kas skaidri norādīja uz neatgriezeniskām pārmaiņām varas sistēmā. Lielā shizma apliecināja akūtu pāvesta varas krīzi.⁴⁴ Romas katoļu baznīcas apvienošanai sasauktais koncils pasludināja virsvaru pār pāvestu.⁴⁵

14. gadsimtā Rietumeiropā garīdzniecība sāka arvien vairāk atbalstīt pirmām kārtām savas zemes valdnieku, distancējoties no kūrījas un izrādot neapmierinātību ar pāvesta varas apliecināšanas mēģinājumiem un finansiālajām prasībām.⁴⁶ No otras puses, monarhi centās pastiprināt kontroli pār savu valdījumu baznīcām.⁴⁷ Pāvests bija spiests arvien vairāk piekāpties pieaugošajam laicīgās varas spiedienam.⁴⁸ Pāvesta institūcija palika arvien vājāka, kļūstot par – kā to dēvē Valters Bukls (*Walter Buckl*) – “politikas rotaļu bumbu”.⁴⁹

15. gadsimtā baznīcas kā starptautiskas autokrātiskas, pāvesta vadītas institūcijas laiks jau bija pagājis. Pieaugot nacionālo monarhiju varai, laju labklājībai un izglītībai, bija sabrucis Romas katoļu baznīcas kā universālas institūcijas ekonomiskais, kultūras un politiskais

pamats.⁵⁰ Baznīca zaudēja autoritāti un autonomiju kā pār laicīgām varas struktūrām stāvoša institūcija un laicīgajos valdījumos reducējās līdz politiskās varas balsta funkcijai.⁵¹

VIDUSLAIKU SABIEDRĪBAS VIENOTĪBAS SABRUKUMS

Viduslaikos pāvesta autoritātes atzīšana visā Rietumu kristīgajā sabiedrībā bija visuzskatāmākais tās vienotības apliecinājums. Kristietībā balstītā kultūras vienotība⁵² bija šīs sabiedrības īpašā iezīme. Tai kā pāvesta vadītai Romas katoļu kopienai raksturīgā vienotība izira līdz ar viduslaiku sabiedriskās kārtības sabrukumu.⁵³

Aplūkotajā periodā pieauga lokālās identitātes nozīme pretstatā kopējai identitātei.⁵⁴ Par to liecina “nacionālo baznīcu” attīstības tendence. Monarhijas arvien vairāk organizējās uz nacionāliem pamatiem (lai gan “nācijas” princips mūsdienā izpratnē vēl nebija formulēts).⁵⁵ Laicīgajās aprindās mazinājās latīņu valodas kā “starptautiska” saziņas līdzekļa nozīme, pieauga vietējo valodu lietojums, radot komunikācijas barjeras.⁵⁶

Simptomātiska Rietumu kristīgās pasaules vienotības sairuma izpausme bija tās attiecības ar nekristiešiem, kuriem kā kopīgiem ienaidniekiem attīstītajos viduslaikos tā bija uzbrukusi vienotā frontē krusta karu formā.⁵⁷ 14.–15. gadsimtā Romas katoļu pasaules politisko spēku hroniskie savstarpējie konflikti⁵⁸ un ekonomiskās grūtības vairs neļāva sekmīgi organizēt kopīgu plaša mēroga karagājienus. Tā rezultātā Rietumu kristīgā sabiedrība nonāca aizsardzības pozīcijās attiecībā pret nekristiešiem un pat vairs nespēja stāties pretī reāliem ārējiem draudiem – turkiem, kas 14. gadsimtā iebruka kristīgās pasaules teritorijā.⁵⁹

SAIMNIECISKĀS STRUKTŪRAS TRANSFORMĀCIJA

Fundamentālas pārmaiņas notika arī Rietumu kristīgās pasaules ekonomikā – transformējās tās struktūra.⁶⁰

Pārmaiņu procesā, sabrūkot vecajai saimniecības struktūrai, Rietumeiropā bija vērojams straujš gan lauksaimnieciskās, gan amatnieciskās ražošanas apjoma kritums. Tam sekoja stagnācija, kas ilga līdz 15. gadsimta vidum. Sašaurinājās arī tirdzniecības apjoms. Bankrotēja lielākās itāļu bankas. Sākās monētu devalvācija.⁶¹

Vēstures literatūrā – līdzīgi kā mūsdienā sabiedrībā kopumā – ražošanas apjoma krišanās bieži tiek identificēta ar krīzi. Taču lejupslīde ir tikai viens no tās elementiem. Uz krīzi Rietumu kristīgās sabiedrības ekonomikā norāda strukturālas pārmaiņas tajā. Saimnieciskās krīzes būtība bija lūzums ilglaicīgās ekonomikas tendencēs, kas bija saistītas ar varas sistēmā notikušajiem pārveidojumiem. Veidojoties politiski apvienotām valstīm, notika tirgus integrācija, padziļināšanās un pa-

plašināšanās. Tas ļāva realizēties strukturālām pārmaiņām ekonomikā, galvenās no kurām bija ieguldījumu pieaugums infrastruktūrā un ražošanas specializācija.⁶² Radās specializētas reģionālās ekonomikas, piemēram, aitikopība daļā Anglijas un vīnkopība dažos Francijas apgabalos. Tirdzniecība starp specializētiem reģioniem radīja jaunu saimniecisko līdzsvaru.⁶³

Lauksaimnieciskajā un amatnieciskajā ražošanā mainījās arī sortimenta struktūra. Piemēram, samazinājās labības audzēšanas apjomi un darba lopu skaits, palielinājās gaļas un piena lopu skaits, strauji izplatījās aitikopība. Panīkstot vienām nozarēm, vietā radās citas (piemēram, pagrimstot tekstilnozares pilsētās, attīstījās audumu ražošana laukos). Izveidojās jaunas nozares (piemēram, stikla ražošana, ādas un metāla apstrādes).⁶⁴ Simptomātiski – vietās un jomās, kur turpināja pastāvēt zemes īpašnieku autoritārā vara, kā, piemēram, izrakteņu iegūšanas nozarē, krīze nerada risinājumu, jo jaunie ekonomiskie spēki un iniciatīvas neguva iespēju realizēt nobriedušās pārmaiņas – un tādējādi lejupslīdes tendences nerada izlīdzinājumu.⁶⁵

PĀRMAIŅAS SOCIĀLAJĀS ATTIECĪBĀS

Esošās kārtības un saimnieciskās sistēmas transformācija izraisīja pārmaiņas sociālajās attiecībās.

Ari zemes īpašnieku un zemnieku savstarpējos sakaros viduslaiku sabiedrības attiecību pamatu – zemes piešķiršanu apmaiņā pret pakalpojumu – sāka nomainīt nauda un līgums.⁶⁶ Iedzīvotāju skaitam pieaugot, bija zudusi nepieciešamība piesaistīt zemniekus zemei.⁶⁷ Rietumeiropā jau 13. gadsimtā sākās dzimtbūšanas aizstāšana ar zemes renti, 14. gadsimtā šī tendence strauji progresēja, un 15. gadsimtā zemnieku personiskā atkarība tur jau bija ļoti reta parādība.⁶⁸

Ekonomiskā krīze deva iespēju izvirzīties jauniem spēkiem gan lauksaimniecībā, gan tirdzniecībā, gan amatniecībā. Izzūdot zemnieku personiskajai atkarībai, mainījās un kļuva ciešāks viņu kontakts ar savu ražojumu noieta tirgu, un viņi pastiprināti iesaistījās saimnieciskās dzīves aprītē. Attīstījās jauns pilsētnieku amatnieciskās ražošanas attiecību ar zemniekiem ietvars.⁶⁹ Laukos auga amatniecības izplatība, apjomi un specializācija.⁷⁰

Krītoties lauksaimnieciskās ražošanas apjomam, produktu cenai un nomas maksai par zemi, bet palielinoties laukstrādnieku algai, samazinājās vasāļu ienākumi. Rezultātā viņi zaudēja savu ekonomisko spēku un politiskās varas pamatu (šis process vēstures literatūrā tiek dēvēts par “aristokrātijas krīzi”).⁷¹ Tas savukārt stiprināja monarha pozīcijas.

Pilsētās arvien lielāku ekonomisko ietekmi ieguva amatnieki.⁷² Sašaurinoties vai stagnējot ražošanas un noieta apjomam, saasinājās konkurence,⁷³ kas diktēja arvien intensīvāku profesionālās specializēšanās un sociālās norobežošanās tendenci.⁷⁴

Minētās pārmaiņas vienlaikus izpaudās Rietumu kristīgās telpas lielākajā daļā un visās dzīves jomās. Tas norāda uz esošās viduslaiku kārtības nespēju funkcionēt tālāk, uz tās sabrukumu un jaunas kārtības rašanos.

PĀRMAIŅU PROCESUS IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

Lai gan pārmaiņas nobrieda pašā sabiedriskajā kārtībā, tās ietekmēja arī vairāki nozīmīgi aplūkotajā periodā darbojošies faktori. Tie pasteidzināja norises, un daži no tiem deva laikabiedriem emocionālu triecienu.

PĀRAPDZĪVOTĪBA

Viens no pamatfaktoriem, kas Rietumeiropā sagatavoja fonu būtiskām pārmaiņām, bija pārapsūdzība. Iepriekšējos gadsimtos, valdot agrārā ražošanai labvēlīgiem klimatiskiem apstākļiem, uzlabojoties zemkopības tehnoloģijām un daudzveidojoties kultūrām, iedzīvotāju skaits latīņu kristīgās pasaules rietumos bija strauji audzis. Demogrāfijas vēsturnieki ir aplēsuši, ka laikā no 11. gadsimta līdz 14. gadsimtam tas bija dubultojies,⁷⁵ sasniedzot aptuveni 65–80 miljonus.⁷⁶ Tas bija kļuvis neatbilstoši liels attiecīgā laika lauksaimnieciskās ražošanas kapacitātei.⁷⁷ Rezultātā līdzsvars starp pārtikas ražošanas jaudu un nepieciešamo tās daudzumu kļuva arvien trauslāks – un jau 13. gadsimta beigās daudzviet bija vērojams īslaicīgs lokāla rakstura bads.⁷⁸

RIETUMU KRISTĪGĀS PASAULES EKSPANSIJAS IESPĒJU IZSĪKUMS

Pārapsūdzība izsmēla vienu no iepriekšējo gadsimtu izaugsmes faktoriem – iekšējo teritoriālo ekspansiju, t.i., jaunu tīrumu iekopšanu.⁷⁹ Jau 13. gadsimtā zemes sāka trūkt.⁸⁰ Apstrādātie lauki tika noplicināti, samazinot to ražību.⁸¹

Latīņu kristīgās pasaules vienotības sairums un no tā izrietošā nespēja stāties pretī kopīgiem ienaidniekiem savukārt apturēja tās ārējo ekspansiju. Apsīkstot ārējās ekspansijas iespējām, kristieši tiecās paplašināt savas teritorijas cits uz cita rēķina.⁸² Tā rezultātā aplūkotajā laikposmā Rietumeiropā valdīja gandrīz nebeidzama karadarbība.⁸³ Simptomātisks piemērs tam bija ilgstošais militārais konflikts starp Anglijas un Francijas karaļiem (t.s. Simtgadu karš, 1337–1453).

Iekšējās un ārējās ekspansijas iespēju izsīkums liedza sabiedrības spēkiem izpaust savu radošo potenciālu. Tāpēc vēstures literatūrā tas ir uzsvērts kā viens no centrālajiem krīzes faktoriem.⁸⁴

KLIMATA PĀRMAIŅAS

14. gadsimta pirmajās desmitgadēs Eiropu laikabiedru vēsturiskajā atmiņā neierasti smagi un bieži piemeklēja lauksaimniecībai nelab-

vēlīgi klimatiskie apstākļi, kas izraisīja neražas un badu. Tie veicināja pārmaiņas un krīzes apziņu sabiedrībā.

Šie ārējo jeb eksogēno faktoru izraisītie triecieni bija saistīti ar pasaules klimata cikliskajām svārstībām,⁸⁵ kam historiogrāfijā tiek piešķirta arvien lielāka nozīme.⁸⁶ T.s. attīstītajos viduslaikos Eiropā valdīja salīdzinoši sausi un silti klimatiskie apstākļi.⁸⁷ No 13. gadsimta beigām aptuveni divus gadsimtus dominēja vēsāka klimata cikls, kas tiek dēvēts par “mazo leduslaikmetu”.⁸⁸

Šim klimata ciklam bija raksturīgas aukstas ziemas un vēsas, lietainas vasaras.⁸⁹ Ilgstošās lietusgāzes iznīcināja ražu. Saīsinājās veģetācijas periods, atsevišķas kultūras atkāpās tālāk uz dienvidiem, samazinājās ganību platības, izplatījās lopu sērgas, pasliktinājās nozveja.⁹⁰

Nelabvēlīgo klimatisko apstākļu ietekmi pastiprināja pārapsūtošanās radītais trauslais līdzsvars starp nepieciešamo un pieejamo resursu apjomu, kā arī karadarbības izraisīti pārtikas sadales traucējumi un zemnieku nespēja pielāgoties jauniem klimatiskiem apstākļiem.⁹¹

Īpaši nelabvēlīgi apstākļi valdīja 14. gadsimta otrajā desmitgadē.⁹² Gandrīz visur Eiropā aizgāja zudumā vesela gada raža, dažviet divus trīs gadus pēc kārtas.⁹³ Rezultātā 1315. gadā sākās akūts bads (vēstures literatūrā saukts par Lielo badu), kas ilga trīs, daudzviet pat septiņus gadus pēc kārtas.⁹⁴ Pieauga pārtikas cenas, zemnieki apēda sēklas graudus.⁹⁵ Laikabiedri, piemēram, Anglijā un Polijā ziņoja par kanibālismu.⁹⁶ Bads prasīja daudz upuru. Veiktās aplēses norāda uz 5–10% lielu mirstību 1316. gadā vien.⁹⁷

Nelabvēlīgo klimatisko apstākļu ietekmē Eiropā visā aplūkotajā periodā valdīja hronisks bads. Šajā laikā izveidojās intensīva cikliska mijiedarbība starp badu un epidēmijām – bada novārdzinātiem cilvēkiem mazinājās noturība pret slimībām, savukārt epidēmijas samazināja iedzīvotāju skaitu, veicinot darbaspēka trūkumu, kas kavēja pārtikas ražošanu un sekmēja badu. Hroniskais bads – atšķirībā no īslaicīga bada, kura demogrāfiskās sekas ir ātri pārvaramas, – neļāva epidēmiju samazinātajam iedzīvotāju skaitam izlīdzināties. Līdz ar to periods pēc Lielā bada historiogrāfijā tiek raksturots kā regulāras fizioloģiskas nelaimes laiks.⁹⁸ Tādējādi Lielais bads sagatavoja labvēlīgu fonu 14. gadsimta lielākajai katastrofai un galvenajam pārmaiņu faktoram – mērim.

MĒRIS

Mēris Eiropā uzliesmoja 1347. gadā un turpmāko divu gadu laikā aptvēra kontinenta lielāko daļu.⁹⁹

Mēris izraisīja tik lielu mirstību, ka gan vēstures avotos, gan literatūrā tam veltīti skaļi epitēti. Piemēram, kāds laikabiedrs Florencē mēri dēvēja par “cilvēces iznīcināšanu”.¹⁰⁰ Normans Kantors mēri raksturo kā lielāko biomedicīnisko katastrofu Eiropas, varbūt pat pasaules vēsturē, kas salīdzināma ar kodolkatastrofu mūsdienās.¹⁰¹

Mirstības līmenis svārstījās no vienas astotdaļas līdz divām trešdaļām atkarībā no vietas,¹⁰² vairumam vēsturnieku vienojoties, ka Eiropā vidēji nomira aptuveni trešā daļa iedzīvotāju.¹⁰³ Aplēses par upuru kopējo skaitu svārstās no 20 miljoniem¹⁰⁴ līdz 30 miljoniem.¹⁰⁵

Pēc pirmā uzliesmojuma mēris Eiropā periodiski atgriezās līdz pat 17. gadsimtam,¹⁰⁶ aplūkotajā periodā vidēji ik pa četriem gadiem. Lai gan nākamie slimības uzliesmojumi skaitliskā ziņā prasīja mazāk upuru, ilgtermiņā tie bija destruktīvāki, jo selektīvi vairāk skāra jaunāku vecuma grupu (kurai iepriekšējās epidēmijās nebija izveidojusies imunitāte).¹⁰⁷

Vēstures literatūrā mēris tiek tradicionāli vērtēts kā fundamentāls viduslaiku sabiedrības satricinājums un pagrieziena punkts tās attīstībā.¹⁰⁸ Piemēram, Normans Deiviss (*Norman Davies*) mēri raksturo kā “Rietumeiropas feodālās sistēmas pagrimuma izšķirošo punktu” un vēlo viduslaiku eiropiešus dēvē par “mēra bērniem”.¹⁰⁹ Viljams Džordans (*William Jordan*) epidēmiju apzīmē par “viduslaiku Eiropas civilizācijas kapa zvanu” un uzskata, ka sabiedrība šīs robežšķirtnes otrajā pusē bija radikāli atšķirīga no pirmsmēra sabiedrības.¹¹⁰

Mēris mijiedarbībā ar badu būtiski ietekmēja visas dzīves jomas, darbojoties kā pārmaiņu katalizators.

Mēris veicināja krīzi Romas katoļu baznīcā. Proporcionāli augstā mirstība garīdzniecības vidū lika ordinēt jaunus, bieži vien nepieredzējušus priesterus. Baznīca nespēja sniegt apjukušajiem un izmisušajiem laikabiedriem skaidrojumu un mierinājumu. Tas veicināja Romas katoļu baznīcas reputācijas tālāku krišanos un mazināja tās atbilstību sabiedrības līdera lomai.¹¹¹

Mēris un bads ievērojami paātrināja saimnieciskās struktūras transformācijas procesus. Iedzīvotāju skaita būtiskā samazināšanās šo katastrofu ietekmē izraisīja tālāku reakciju ķēdi. Darbaspēka sāka trūkt,¹¹² rezultātā mainījās attiecības starp atalgojumu, no vienas puses, un nomas maksu par zemi un lauksaimniecības produktu cenām, no otras. Pirms dabas un medicīnisko katastrofu sērijas zemes trūkuma dēļ nomas maksa par zemi un lauksaimniecības produktu cenas bija augstas, atalgojums – zems. Pēc masu mirstības šī attiecība izmainījās pretējā virzienā.¹¹³

Šīs tendences savukārt padarīja dinamiskākus sociālos procesus. Laukos darbaspēka trūkums un atbrīvotās zemes platības veicināja zemnieku ģeogrāfisko un sociālo mobilitāti, paātrināja dzimtbūšanas atmiršanu un sekmēja brīvo turīgo zemnieku slāņa izaugsmi.¹¹⁴ Darbaspēka prasības pēc augstākas algas un lauksaimniecības produktu cenu kritums pasliktināja zemes īpašnieku materiālo stāvokli.¹¹⁵ Tas savukārt vājināja vasaļu pozīcijas varas struktūrā, palīdzot monarhijai izvirzīties vadībā.¹¹⁶

Paātrinot pārmaiņas, bads un epidēmijas saasināja arī sociālo antagonismu. Mēģinājumi ierobežot sabiedrības zemākajiem slāņiem

labvēlīgo mēra ietekmi bija viens no iemesliem, kas veicināja sociālās spriedzes pāraugšanu atklātos nemieros.¹¹⁷ Zemāko slāņu aizvainojumu sekmēja arī proporcionāli mazāka mirstība turīgākajās aprindās.¹¹⁸

LAIKABIEDRU REAKCIJA UZ PĀRMAIŅĀM

Būtisks krīzes jeb pārmaiņu aspekts ir krīzes apziņa. Vispārējā krīze pirmām kārtām ir jāskata kā “kārtības krīze” cilvēku galvās, uzsver Ferdinands Zeibts.¹¹⁹ Čehu izcelsmes vēsturnieks Františeks Grauss (*František Graus*), kurš ir devis lielu ieguldījumu krīzes izsvērtā traktējumā, uzskata, ka vēsturiskas krīzes sakne slēpjas cilvēku apziņā, ka sabiedrības pamatvērtības ir apdraudētas, kas rada vispārēju nedrošību un sajūtu, ka brūk pasaule, kādu viņi līdz tam pazina. Viņš vēlo viduslaiku krīzi traktē kā norišu un faktoru kopumu, kas rada situāciju, kura pieprasa risinājumu un liek cilvēkiem rīkoties.¹²⁰ Tieši krīzes apziņa lielā mērā virzīja pārmaiņu procesu – apjauta par esošās kārtības sabrukumu, par tās nespēju funkcionēt tālāk radīja pārmaiņu impulsu.¹²¹

Lai izprastu krīzes apziņas veidošanos, svarīgi ir aplūkot laika biedru reakciju uz notiekošo.

Lūzums sabiedrības attīstībā ir labāk saskatāms no laika distances. Jaunas kārtības rašanās laikabiedriem bieži paliek apslēpta aiz esošās kārtības sabrukuma izraisītajām problēmām. 14.–15. gadsimta pārmaiņu laikabiedri par “krīzi” – neatkarīgi no šī jēdziena interpretācijas – nerunāja. Arī pats fundamentālu pārmaiņu process, uz kuru mūsdienās tiek attiecināts “krīzes” jēdziens, viņiem bija grūti apverams. Toties laikabiedri tieši un sāpīgi izjuta esošās kārtības nespēju funkcionēt tālāk un tās sabrukumu veicinošo faktoru ietekmi. Tādējādi avotos dominē nevis notiekošo pārmaiņu vērojumi, bet gan pieredzēto katastrofu izraisītas šausmas un apjukums, kā arī neapmierinātība ar esošo kārtību.

LAIKABIEDRU REAKCIJA UZ DABAS KATASTROFĀM UN EPIDĒMIJĀM

Ar šokējošo mirstības apjomu, neizskaidrojamajiem cēloņiem un cilvēku bezpalīdzību laikabiedrus dziļi satrieca mēris mijiedarbībā ar dabas katastrofām.

Ņemot vērā ar medicīniskām zināšanām nodrošinātās un par klimata cikliskajām svārstībām informētās mūsdienu sabiedrības histērisko reakciju uz ikvienu norādi par potenciāli bīstamas epidēmijas vismazāko iespējamību un augošo satraukumu par klimata pārmaiņām, nav grūti iedomāties 14. gadsimta cilvēku apjukumu un šausmas, pieredzot viņiem pilnībā neizprotamas dabas katastrofas un masu mirstību. Situācija bija tik biedējoša, ka daudziem likās, ka ir sācies pasaules gals.¹²²

Saskaņā ar viduslaikos valdošo teocentrisko pasaules uzskatu praktiski vienīgais piedzīvotā izskaidrojums bija Dieva dusmas un sods par cilvēku grēkiem.¹²³

Piedzīvotās šausmas un pārliecība par Dieva dusmām vairoja bailes un saasināja Rietumu kristīgās sabiedrības grēcīguma apziņu.¹²⁴ Tas izraisīja histēriskas plašas masu kampaņas ar mērķi mazināt Dieva dusmas. Visplašākā šāda laikabiedru histēriskās reakcijas forma bija t.s. flagelantu kustība – kristiešu sapulcēšanās lielās grupās (līdz pat tūkstošiem vienkopus) un publiska sevīs šaustīšana.¹²⁵

Viena no pūļa uzvedības iezīmēm katastrofas laikā ir savstarpējās aizdomas, ticība sazvērestībām un grēkāža meklēšana.¹²⁶ 14. gadsimtā šī tendence – atbilstoši laikmeta pasaules redzējumam – vērsās pret jūdiem. Eiropā strauji izplatījās baumas, ka epidēmiju izraisa jūdu saindētais ūdens kristiešu akās. Tam sekoja plaši jūdu grautiņi (arī Hanzas rietumu pilsētās).¹²⁷

Šāda laikabiedru reakcija Rietumeiropā ļauj novērtēt dabas katastrofas un īpaši tām sekojošās epidēmijas kā vienu no krīzes apziņas būtiskiem faktoriem.

LAIKABIEDRU GARĪGIE MEKLĒJUMI

Tieši baznīca aplūkotajā periodā veidoja sabiedrības pamatvērtības, un tās sakramenti deva cilvēkiem drošības izjūtu. Tāpēc baznīcas krīze un īpaši tās akūtākā izpausme – Lielā shizma, kas lika apšaubīt sakramentu iedarbību, dziļi satrieca laikabiedrus un veidoja krīzes apziņas pamatu.¹²⁸ Par to liecina laikabiedriem piedēvētā un vēstures literatūrā plaši citētā atziņa, ka kopš shizmas sākuma neviens nav iekļuvis paradīzē.¹²⁹

Tā kā 14.–15. gadsimtā Eiropa bija teocentriska pasaule, kurā kristietība veidoja valdošo kultūras sistēmu,¹³⁰ laikmeta satricinājumu, katastrofu un krīzes apziņas apstākļos nepieciešamība pēc garīga piepildījuma bija lielāka nekā jebkad agrāk. Tāpēc Rietumu kristīgajā sabiedrībā vienlaikus ar baznīcas reputācijas mazināšanos bija vērojams reliģiskā entuziasma pieaugums.¹³¹

Vilušies baznīcā, kura vilcinājās veikt nobriedušās reformas, un neraduši mierinājumu tradicionālajos kristīgajos rituālos (dievkalpojums, grēksūdzēs u.tml.), laikabiedri meklēja intensīvākas, personiskākas attiecības ar Dievu. Līdz ar to padziļinājās plaša starp baznīcu un kristieti un izjuka iekšējais līdzsvars starp dogmu un ticību.¹³²

Laikabiedru alternatīvos garīgos meklējumus ārpus baznīcas oficiālā piedāvājuma var iedalīt trijos virzienos – dievbijības ārējās formas (ziedoņi labdarībai un dvēseļu aizlūgumiem u.tml. kā garīgās pašpalīdzības līdzeklis, lajiem pašiem uzņemoties rūpes par savu pēcnāves dzīvi¹³³), meditatīvais jeb iekšējais ceļš pie Dieva (kas tiek dēvēts par misticismu)¹³⁴ un tiešs protests pret baznīcas nostādņēm

un tās morāles pagrimumu (par ķecerīgām uzskatītās kustības).¹³⁵ Šie alternatīvie garīgie meklējumi galu galā noveda pie reformācijas.¹³⁶

Popularitāti atkal ieguva jau kristietības pirmsākumos aplūkotā apokalipses un ar to saistītā Antikrista tēma, kas atgriezās jaunā kvalitātē, ietverot naturālistiskas elles mocību ainas. Zeibta skatījumā tas zināmā mērā simbolizē nākotnes perspektīvas zudumu, pesimisma un baiļu klimatu. Pasaules gala gaidīšana gan ar bailēm, gan cerībām, plašais emociju spektrs starp šīm galējībām viņa traktējumā ir viens no krīzes apziņas apliecinājumiem.¹³⁷

REAKCIJA UZ PĀRMAIŅĀM SABIEDRISKAJĀ KĀRTĪBĀ

Sociālie transformācijas procesi radīja spriedzi, kas Rietumeiropā aplūkotajā periodā uzturēja pastāvīgu dumpīguma garu.¹³⁸ Tas izraisīja Rietumu kristīgās sabiedrības vēsturē līdz tam nepieredzētus nemieru viļņus, kas periodiski uzliesmoja līdz pat 15. gadsimta vidum.¹³⁹ Sociālo nemieru cikli gan pilsētās, gan laukos, to pāraugšana pāri atsevišķu valdījumu robežām vienlaikus ar krīzi varas organizācijā norāda uz jaunu spēku rašanos un sabiedrības transformāciju.¹⁴⁰ Par neapmierinātību ar esošo kārtību sabiedrībā liecināja arī teoriju par sociālo taisnīgumu intensīva izplatība.¹⁴¹

Sociālos nemierus pilsētās vairumā gadījumu izraisīja arvien lielāku ekonomisko nozīmi ieguvušo amatnieku tiekšanās pēc dalības pilsētas pārvaldē.¹⁴² Tāda bija, piemēram, pārtikuša pilsētnieka Etjēna Marsela (*Étienne Marcel*) vadītā, uz pilsētas pārvaldes reformu vērstā sacelšanās Parīzē 1357.–1358. gadā.¹⁴³ 14. gadsimta beigās sociālie nemieri uzliesmoja Hanzas savienības rietumu pilsētās, arī šeit pārtikušiem amatniekiem tiecoties pēc dalības pilsētas pārvaldē.¹⁴⁴

Arī lauku sabiedrībā sociālais antagonisms 14. gadsimtā piedzīvoja evolūciju.¹⁴⁵ Būtiskās pārmaiņas zemnieku stāvokli izraisīja sociālo spriedzi, kas izlauzās plašos, ar savstarpēju brutalitāti un iepriekš nepazītu naidīgumu raksturīgos nemieros.¹⁴⁶ To pamatmotīvs Helmuta Kēnigsbergera (*Helmut Koenigsberger*) formulējumā bija klasisks “pievilto cerību” sindroms situācijas vispārējas uzlabošanās apstākļos – dzimtbūšana izzuda pakāpeniski, un daudziem zemniekiem šis process likās pārāk lēns.¹⁴⁷

Lauku nemieru dalībnieki visbiežāk bija pārtikuši agrārās kopienas locekļi,¹⁴⁸ kuri sacēlās, cenšoties paātrināt viņiem labvēlīgās pārmaiņas un/vai pretoties mēģinājumiem tās apturēt un uzspiest citas, viņuprāt, netaisnīgas prasības.¹⁴⁹ Zemnieku nemieriem visumā bija tendence uzliesmot kā tiešai reakcijai uz kādu konkrētu viņu skatījumā netaisnīgu jauninājumu.¹⁵⁰ Tādas samērā turīgu zemnieku sacelšanās, kuru tiešais iegansts bija nesen uzlikti nodokļi, bija Rietumeiropā 14. gadsimtā notikušie plašāka mēroga zemnieku nemieri: Flandrijā 1323.–1328. gadā, Francijā 1358. gadā (t.s. Žakērija) un Anglijā 1381. gadā.¹⁵¹

14.–15. GADSIMTA PĀRMAIŅAS LATIŅU KRISTĪGĀS SABIEDRĪBAS AUSTRUMU DAĻĀ: LIVONIJAS PIEMĒRS

Krīzes izpausmēs dažādās Rietumu kristīgās kultūras telpas vietās iezīmējās reģionālas atšķirības.¹⁵² Latīņu kristīgās pasaules austrumdaļā, kur viduslaiku sabiedrībai raksturīgās struktūras bija ienākušas salīdzinoši vēlāk, aplūkotajā periodā norisa no rietumdaļas atšķirīgi, tomēr ar to saistīti procesi.¹⁵³ Šajā reģionā ietilpa arī Livonija.¹⁵⁴ Livonijas piemērs uzskatāmi atklāj aplūkotajā periodā latīņu kristīgās pasaules austrumu daļā valdošās pamattendences, kā arī parāda to, ka katrā zemē pārmaiņu procesus ietekmēja arī lokālie faktori.¹⁵⁵

Livonijā pārmaiņu procesus būtiski ietekmējoši lokālie faktori bija šādi:

1) šīs teritorijas ģeopolitiskais stāvoklis – atrašanās uz Rietumu kristīgās pasaules robežas;

2) īpatnējā, no piecu neatkarīgu garīgu zemes kungu valdījumiem (Rīgas arhibīskapijas, Tērbatas, Sāmsalas–Vīkas (*Ösel-Wiek*) un Kurzemes bīskapijas un Vācu ordeņa zemēm) sastāvoša varas organizācija;

3) īpatnējā etniskā struktūra – sabiedrības dalījums vāciešos un vietējās etnolingvistiskajās grupās – un vēsturiski determinētās attiecības starp šīm sabiedrības daļām.

Specifisko faktoru ietekmē bija izveidojies Livonijai raksturīgais sociālās un politiskās dzīves modelis, kas pārmaiņu procesiem šajā teritorijā 14. gadsimtā un 15. gadsimta pirmajos gadu desmitos piešķīra savdabīgi lokālu raksturu.

Livonijas specifika noteica vairāku plašākā latīņu kristīgās kultūras telpā darbojošos faktoru ietekmi šajā teritorijā. Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis diktēja tiešu kristīgās pasaules ārējās ekspansijas iespēju apsūkuma ietekmi tās sabiedrības dzīvē. Livonijas specifiskās varas organizācijas apstākļos, zemes kungiem savstarpējos konfliktus risinot ar kūrijas starpniecību, Romas katoļu baznīcas krīze kļuva par šīs teritorijas politiskos procesus ietekmējošu ārējo faktoru. Savukārt būtiska Rietumu kristīgajā pasaulē notiekošo pārmaiņu ietekme uz Livonijas iedzīvotāju garīgo dzīvi nav novērojama.

Procesus Rietumeiropā ietekmējošo galveno faktoru darbība Livonijā vērtējama kā salīdzinoši neliela. Kristīgās sabiedrības austrumu daļā – arī Livonijā – pārapdzīvotība nedarbojās kā krīzes faktors, jo apdzīvotības blīvums bija salīdzinoši neliels.¹⁵⁶ Arī Livoniju smagi pie-meklēja mēris – dokumentāli šeit ir fiksētas epidēmijas 1351., 1378. un 1420. gadā.¹⁵⁷ Tomēr atšķirībā no Rietumeiropas šeit nav konstatējama mēra tieša ietekme uz lauksaimniecisko ražošanu un amatniecību, kā arī nav novērojamas smagas mēra radītas mentālās traumas. Arī Livonijā 1315. gadā bija liels bads, kas prasīja daudz upuru.¹⁵⁸ Ne-

ražas un bads šo teritoriju smagi un bieži piemeklēja arī 15. gadsimta sākumā.¹⁵⁹ Lai gan bada un mēra ietekmi ir grūti pilnībā nodalīt,¹⁶⁰ pieejamo avotu salīdzinoša analīze ļauj izdarīt pieņēmumu, ka ne-labvēlīgo klimata pārmaiņu izraisītās neražas un bads Livonijā radīja smagākas demogrāfiskas un emocionālas sekas un būtiskāk ietekmēja pārmaiņas sabiedrībā nekā mēris.¹⁶¹ Neražas palielināja zemnieku parādus, pasliktinot viņu ekonomisko un tiesisko stāvokli.

Livonijas sabiedrībā, līdzīgi kā citur Austrumeiropā, mijiedarbojoties Rietumu kristīgās sabiedrības kopējo procesu ietekmei un lokālajiem faktoriem, 14. gadsimtā – 15. gadsimta sākumā iezīmējās pārmaiņas divās jomās: varas organizācijā un sociāli etniskajās attiecībās.

Krīzi Livonijas varas organizācijā izraisīja Vācu ordeņa Livonijas atzara centieni atbrīvoties no garīgās pakļautības Livonijas prelātiem¹⁶² un iegūt lielāku ietekmi uz pārējo valdījumu rēķina. Ordenis tiecās uz šo mērķi gan ar vardarbīgām metodēm (savus pretiniekus sagūstot, iebiedējot un pat nogalinot, kā arī ierobežojot viņu pārvietošanos, pārķerot to sūtījumus un sagrābjot īpašumus), gan ar diplomātiju. Ordeņa diplomātiskos centienus sekmēja baznīcas krīze – kūrījas pērkamība¹⁶³ un pāvesta varas vājināšanās. Tas ļāva ordenim ar kukuļošanas palīdzību panākt tam uzticamu cilvēku iecelšanu Livonijas prelātu amatos¹⁶⁴ un izvairīties no baznīcas sodiem par varmācību pret konkurentiem cīņā par varu,¹⁶⁵ tādējādi gūstot priekšrocības pār tiem.

Latīņu kristīgās pasaules austrumu daļā bija vērojamas zināmas varas koncentrācijas tendences, tomēr pārkārtojumi varas sistēmā netika veikti līdz galam – vasaļi saglabāja vai pat palielināja savu ietekmi, monarhijai neizdevās nodibināt pār tiem galīgu virsvaru, un pretnostatījums starp šiem spēkiem saglabājās.¹⁶⁶

Livonijas politiskajā sistēmā vienīgais iespējamais laikmetam atbilstošais krīzes risinājuma variants būtu Vācu ordeņa hegemonija. Ordenim to neļāva īstenot plašākā latīņu kristīgajā telpā norisošie procesi. Reģionā 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā spēku samēros notika izmaiņas, kuru rezultātā kaimiņi vērsa pret ordeni arvien grūtāk atvairāmu spiedienu. Vislielākais trieciens Vācu ordenim bija Polijas un Lietuvas valdošo dinastiju apvienošanās 1386. gadā un Lietuvas formāla kļūšana par katoļticīgu zemi.¹⁶⁷ Pavērsiena punkts Vācu ordeņa vēsturē un attiecībās ar kaimiņu politiskajām varām bija sakāve Tannenbergas kaujā (dēvēta arī par Grunvaldes un Žalgires kauju) 1410. gadā.¹⁶⁸ Savukārt ordeņa Livonijas atzars cieta smagu sakāvi 1435. gadā kaujā pret Polijas–Lietuvas karaspēku, kas lika tam piekrist kompromisam ar pārējiem spēkiem. Dažādi kristīgās pasaules vienotības sabrukuma aspekti (īpaši arvien lielāka Vācu ordeņa Livonijas un Prūsijas valdījumu ārējo interešu atšķirība) izraisīja iekšējo šķelšanos ordenī. Neuzpērkama koncila izvirzīšanās par Romas katoļu

baznīcas galvu savukārt uz laiku apturēja baznīcas krīzes sniegtās priekšrocības Vācu ordenim.

Livonijas politiskajos procesos būtiska loma bija vācu sabiedrībai, kuras aktivitātes diktēja tās kopības apziņa pāri atsevišķu valdījumu robežām. To savukārt veicināja ģeopolitiskajā faktorā sakņota ārējās apdraudētības sajūta, kā arī apziņa par etnisko un kultūras atšķirību no vietējām etnolingvistiskajām grupām un šīs apziņas izraisīta iekšējās apdraudētības sajūta.¹⁶⁹

Livonijas vācu sabiedrības aktivitāšu (kas norisa laikmetam raksturīgā kārtu pārstāvniecības formā) rezultātā iedibinātās zemes kungu un kārtu sanāksmes aizvietoja šai teritorijai kopīgu centrālo politisko varu, tādējādi nedaudz modificējot pārvaldes struktūru. Tomēr šeit nebija notikusi Rietumu kristīgajā sabiedrībā laikmetam raksturīgā varas elementu pārkārtošanās, tāpēc varas krīze Livonijā, tāpat kā citviet Austrumeiropā un Centrāleiropā, nerada stabilu risinājumu. Jau 15. gadsimta otrajā pusē zemes kungu savstarpējās nesaskaņas uzliesmoja no jauna.

Livonijas laukos, līdzīgi kā citur Centrāleiropā un Austrumeiropā, bija vērojama nevis Rietumeiropai raksturīgā tendence dzimtbūšanai izzust, bet gluži pretēji – tieši aplūkotajā laikposmā sākās būtiskas pārmaiņas zemnieku brīvības ierobežošanas virzienā.¹⁷⁰ Šī procesa galvenie cēloņi bija: 1) zemnieku parādi, ko izraisīja nedevu straujā palielināšanās 14. gadsimta vidū, kā arī neražas un kara postījumi,¹⁷¹ un 2) muižu saimniecību attīstība.¹⁷² Šie faktori bija saistīti ar vasaļu augošo ietekmi Eiropas austrumu un ziemeļu daļā¹⁷³ un produktu ražošanu tirgum, kas darīja materiāli izdevīgas lielas lauku saimniecības.¹⁷⁴

Ražošana tirgum bija saistīta ar strukturālām izmaiņām Rietumu kristīgās pasaules saimniecībā. Lielākās Rietumeiropas pilsētas, iedzīvotāju skaitam tajās pieaugot, bet zemkopības apjomiem to tiešā tuvumā krītoties,¹⁷⁵ vairs nespēja nodrošināt sev pārtiku no apkārtējām teritorijām un sāka eksportēt labību no Centrāleiropas un Austrumeiropas zemēm.¹⁷⁶ 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā aizsākās labības eksports lielākos apjomos arī no Livonijas.¹⁷⁷

Parādu izraisītā zemnieku vēlme doties uz pilsētām, no vienas puses, un muižu saimniecību attīstība, no otras puses, motivēja lēnu turētājus piesaistīt darbaspēku saviem īpašumiem. Centieni to darīt sākās 14. gadsimtā; 15. gadsimtā tie kļuva arvien intensīvāki un pakāpeniski noveda pie dzimtbūšanas.¹⁷⁸ Straujāko sociāli etnisko pārmaiņu zonā – igauņu apdzīvotajās teritorijās – to radīta sociāli etniskā spriedze 1343.–1345. gadā izraisīja zemnieku nemierus.

Etniskajam un sociālajam dalījumam pamatā sakrītot,¹⁷⁹ sociālie procesi Livonijā norisinājās caur etnisko attiecību prizmu. Atšķirībā no citām Austrumeiropas zemēm izmaiņas zemnieku ekonomiskajā un sociālajā stāvoklī skāra tikai vietējās etnolingvistiskās grupas, jo

šeit zemniekus no lēņu turētājiem atdalīja ne vien sociālā, bet arī etniskā atšķirība.

Savukārt Livonijas pilsētās 14. gadsimta vidū sākās “nevācu” izspiešana no augstāk vērtētajiem, lielāku peļņu nodrošinošajiem un pilsētas politiskajā dzīvē iesaistītajiem sociāli reliģiskajiem un profesionālajiem grupējumiem. To pamatā izraisīja laikmetam raksturīgā ekonomiskās konkurences cīņa¹⁸⁰ mijiedarbībā ar augošo Livonijas vācu sabiedrības kopības apziņu attiecībā pret “nevāciem”.

Tādējādi 14. gadsimtā – 15. gadsimta pirmajā pusē Livonijā notiekošie procesi raksturo krīzi kā pretrunīgu faktoru mijiedarbībā ģenerētu pārmaiņu laiku, latīņu kristīgajai pasaulei kopīgām un konkrētā reģiona īpatnību ietekmētām tendencēm nonākot saskarsmē ar sabiedrību, kas bija veidojusies specifiskas lokālās attīstības rezultātā.

SECINĀJUMI

Norises Rietumu kristīgajā sabiedrībā 14. gadsimtā – 15. gadsimta pirmajā pusē atklāj krīzi kā būtisku pārmaiņu laiku, kurā uz politiska haosa, sociālas neapmierinātības un garīgu meklējumu fona sabrūk līdzšinējā sabiedrības kārtība un rodas jauna. Konkrēti ārēji faktori šo procesu paātrina un rada pamatu krīzes apziņai sabiedrībā. Process izpaužas pretrunīgās tendencēs, politiskajiem, sociālajiem un ekonomiskajiem spēkiem savstarpēji cīnoties par ietekmi. Kā rāda Livonijas piemērs, pārmaiņu process skar visu attiecīgās kultūras sistēmu, bet tā izpausmes konkrētā vietā būtiski ietekmē vietējās īpatnības.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Latviešu valodas vārdnīca. – Rīga: Avots, 2006. – 550. lpp.; Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. A. S. Hornby. – Delhi: Oxford University Press, 1974. – P. 204; Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Liesma, 1988. – 405. lpp.
- ² *Borst A. Medieval Worlds: Barbarians, Heretics and Artists in the Middle Ages.* – Cambridge: Polity Press, 1991. – P. 168; *Buckl W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung // Das 14. Jahrhundert. Krisenzeit / Hg. W. Buckl.* – Regensburg: Pustet, 1995. – S. 10; *Schuster P. Die Krise des Spätmittelalters, zur Evidenz eines sozial- und wirtschaftsgeschichtlichen Paradigmas in der Geschichtsschreibung des 20. Jahrhunderts // Historische Zeitschrift.* – 1999. – Heft 269/1. – S. 7, 9.
- ³ Piemēram, 20. gadsimta otrās puses vācu vēsturnieks Hartmuts Bokmans (*Hartmut Boockman*) uzskatīja, ka “šķietami vispārējās krīzes cēloņi meklējami vairāk mūsdienu vēsturnieku cerībās atklāt bioloģiski ģenētisku vēstures gaitu nekā pašā pagātnē” (*Schuster P. Die Krise des Spätmittelalters ..* – S. 20). Savukārt viens no ievērojamākajiem vēlo viduslaiku krīzes teorētiķiem Ferdinands Zeibts (*Ferdinand Seibt*) rakstīja, ka tiem, kas noliedz 14. gadsimta krīzi, “ir nepareizs vai vismaz nepilnīgs priekšstats par

šo jautājumu”. Viņaprāt, ņemot vērā daudzveidīgos politisko un sociālo, ekonomisko un garīgo norišu aspektus Eiropā ap 1400. gadu un to, cik izplūduši un aiz matiem pievilkti spriedumi tiek attiecināti uz citiem laikmetiem, uzskats par visaptverošu Eiropas krīzi ap 13.–14. gadsimta miju ir samērā pamatots un ļoti vietā (*Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters // Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters / Hg. F. Seibt, W. Eberhard. – Stuttgart: Klett Gotha, 1984. – S. 7, 9).

Pēc raksta autores domām, diskusijā par to, vai 14.–15. gadsimta norises dēvējamas par “krīzi”, viedokļu dažādība bieži reducējama uz jēdziena “krīze” atšķirīgu izpratni. Var diskutēt arī par to, cik vispār pamatota ir mūsdienīgu jēdzienu attiecināšana uz pagātnes parādībām. Attiecīgajā periodā notikušo lūzumu sabiedrības attīstībā patiešām var arī nesaukt par krīzi. Tomēr laikā, kad krīzes jēdziens ir kļuvis īpaši populārs, ir būtiski izgaismot tālā patieso nozīmi. Tas palīdzētu arī labāk izprast pašreizējās norises, un pašreizējo par krīzi dēvēto pārmaiņu procesu kontekstā tieši šis jēdziens akcentē būtisku vēsturē piedzīvotu pārmaiņu pieredzes aktualitāti. Tāpēc šajā rakstā autore izvēlas fundamentālas pārmaiņas sabiedrības attīstībā apzīmēt ar jēdzienu “krīze”, un tā šis jēdziens arī tiek traktēts mūsdienu medievistikā.

⁴ *Eberhard W.* Die Krise des Spätmittelalters: Versuch einer Zusammenfassung // Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters / Hg. F. Seibt, W. Eberhard. – Stuttgart: Klett Gotha, 1984. – S. 319; *Topfer B. und Autorenkollektiv.* Allgemeine Geschichte des Mittelalters. – Berlin: Dt. Verlag der Wiss., 1985. – S. 141; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 10.

⁵ *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 11.

⁶ *Бурихардт Я.* Размышления о всемирной истории. – Москва: РОССПЭН, 2004. – С. 141, 164. Jakobs Burkharts 19. gadsimta septiņdesmitajos gados attīstīja teoriju par krīzi vēsturē (*Schuster P.* Die Krise des Spätmittelalters .. – S. 23). Viņš krīzes definē kā plašas tautas kustības, ko izraisa masu neapmierinātība ar esošo kārtību, kuru laikā norisinās paātrināta procesu attīstība un kuru rezultātā notiek būtiskas pārmaiņas, kā, piemēram, lielā tautu staigāšana (5. gadsimtā), islāma izplatīšanās (7. gadsimtā) un tainīgi, tautas eksistencei un attīstībai nepieciešami kari. Burkharts, lielā mērā uz Franču revolūcijas (1789–1799) piemēra bāzes analizējot notikušās un nerealizētās krīzes vēsturē, izstrādāja krīžu rašanās mehānismu: sabiedrības dzīvei kļūstot pārāk komplicētai – valsts, reliģijas un kultūras abstrahētām formām savstarpēji krustojoties un vairumam fenomenu zaudējot saikni ar savu pirmavotu –, kādam no sabiedriskās kārtības elementiem ar laiku jāiegūst virsvara, pakļaujot pārējos. Pakļautie elementi var apjaust savu apspiesto stāvokli, kā rezultātā izlaužas enerģija, kas izjauc līdzšinējo sabiedrisko kārtību. Šī enerģija var tikt apspiesta vai arī izlauzties kā krīze, izvērsties plašā mērogā un aptverot visas attiecīgās formācijas lokā eksistējošās tautas (*Бурихардт Я.* Размышления о всемирной истории. – С. 140–167).

⁷ *Graus F.* The Crisis of the Middle Ages and the Hussites // *Graus F.* Ausgewählte Aufsätze (1959–1989) / Hg. H. J. Gilomen, P. Moraw, R. C. Schwinges. – Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2002. – S. 415; *Schuster P.* Die Krise des Spätmittelalters .. – S. 21, 24.

- ⁸ *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 9.
- ⁹ *Abel W.* Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13. bis zum 19. Jahrhundert. – Berlin, 1935; *Schuster P.* Die Krise des Spätmittelalters .. – S. 21, 27, 28.
- ¹⁰ *Schuster P.* Die Krise des Spätmittelalters .. – S. 24.
- ¹¹ Turpat. – 33. lpp.; *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters. Eine Endliche Geschichte. – Berlin: Siedler Verlag, 1987. – S. 325; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 9, 12.
- ¹² *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 325.
- ¹³ *Cantor N.* Medieval History. The Life and Death of a Civilization. – New York: Macmillan Publishing Co, 1969. – P. 504–506. N. Kantors ir viens no vēsturniekiem, kurš atturas lietot jēdzienu “krīze”. Taču faktiski viņš tiecas ielūkoties pašā ar krīzes jēdzienu apzīmētā fenomena būtībā – izskaidrot sabiedrības attīstības gaitas lūzuma dziļākās saknes.
- ¹⁴ *Borst A.* Medieval Worlds .. – P. 181.
- ¹⁵ *Thompson J. W.* The Aftermath of the Black Death and the Aftermath of the Great War // *American Journal of Sociology.* – 1921. – No. 26. – P. 565.
- ¹⁶ Ar Rietumu kristīgo sabiedrību tiek saprasti latīņu kristīgās kultūras telpas iedzīvotāji.
- ¹⁷ *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – Harlow: Longman, 1987. – P. 225. – (A History of Europe); *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt. Spätmittelalter, Renaissance, Reformation. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1967. – S. 9, 16, 80. – (Fischer Weltgeschichte, Bd. 12); *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 7; *Блок М.* Феодалное общество. – Москва: Издательство имени Сабашниковы, 2003. – С. 431, 436.
- ¹⁸ *Blockmans W. A.* History of Power in Europe. – Antwerp: Harry N. Abrams, 1997. – P. 309.
- ¹⁹ *Huizinga J.* The Autumn of the Middle Ages. – Chicago: University of Chicago Press, 1996. – P. 12; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations. Their History and Culture. – New York; London: W. W. Norton & Co, 1988. – P. 398–400; *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 337, 347.
- ²⁰ Cīņa par Dānijas troni 14. gadsimta beigās izraisīja karadarbību Baltijas jūrā. Karojošās puses tajā iesaistīja kaperus (pirātus), kuri darbojās arī ārpus oficiālās karadarbības un uzbruka tajā neiesaistītajām pusēm. Hanzas tirgotāji – tostarp Livonijā bāzētie – cieta no kaperu uzbrukumiem un karadarbības izraisītiem kuģošanas ierobežojumiem. Karojošās puses tika iesaistītas arī vienā konkrētā Livonijas zemes kungu savstarpējo cīņu epizodē – 14. gadsimta beigās Tērbatas bīskapa Dītriha III (*Dietrich (Theoderic) Dameroff*, 1378–1400) veidotajā koalīcijā pret Vācu ordeni tika iesaistīts Pomerānijas-Štetīnes hercogs un Mēklenburgas hercogs, un kā galvenais militārais spēks tika izmantoti (kā apgalvoja ordenis, kopskaitā ap 500) kaperi (saukti par vitālīju brāļiem) (Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten (turpmāk – LUB) / Hg. F. G. von Bunge. – Bd. 4. – Reval, 1859. – Nr. 1425; *Stavenhagen O.* Der Kampf des Deutschen Ordens in Livland um den livländischen Einheitsstaat im 14. Jahrhundert // *Baltische Monatschrift.* – 1902. – Nr. LIII. – S. 211; *Тарвел Е., Пуллат Р.* История города Тарту. – Таллин: Eesti raamat, 1980. – С. 17).

- ²¹ *Blockmans W.* A History of Power in Europe. – P. 309, 310.
- ²² *Buckl W.* Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. – S. 9; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 45, 46, 68; *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 15.
- ²³ *Blockmans W.* A History of Power in Europe. – P. 309, 310.
- ²⁴ *Nicholas D.* The Northern Lands: Germanic Europe, c. 1270 – c. 1500. – Chichester; Malden: Wiley-Blackwell, 2009. – P. 105; *Блок М.* Феодалное общество. – С. 431, 432, 434.
- ²⁵ *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 285, 287, 288.
- ²⁶ *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 45, 46.
- ²⁷ Turpat. – 83.–85., 88. lpp.
- ²⁸ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 389.
- ²⁹ Encyclopedia of the Middle Ages. 2 vol. / Ed. A. Vouchez et al. – Paris; Cambridge; Rome: James Clarke & Co, 2000. – P. 633–635; *Huizinga J.* The Autumn of the Middle Ages. – P. 19; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 90.
- ³⁰ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – London: Longman, 1977. – P. 281.
- ³¹ Aviņonas pāvestu atbalstīja Francija un tās ietekmes sfērā esošās zemes – Skotija, Kastīlija, Aragona, Navarra, Neapole, bet Francijas pretinieki – Romas pāvestu (*Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 282; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 326; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 391).
- ³² *Huizinga J.* The Autumn of the Middle Ages. – P. 17, 19. Johans Heizinga to izskaidro arī ar laikmetam raksturīgo tieksmi uz konfliktiem starp dažādām grupām.
- ³³ *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 90.
- ³⁴ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 282.
- ³⁵ *Previtè-Orton C. W.* A History of Europe, 1198–1378. – London: Methuen and Co., 1951. – P. 248.
- ³⁶ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 37, 54; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 392; *Ziegler P.* The Black Death. – London: Readers Union Collins, 1969. – P. 269.
- ³⁷ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 392.
- ³⁸ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 37; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 392; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 87; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 269.
- ³⁹ *Duby G.* France in the Middle Ages, 987–1460: From Hugh Capet to Joan of Arc. – Oxford; Cambridge: Blackwell, 1997. – P. 281; *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 285; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 325; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 20, 21.
- ⁴⁰ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 284; *Jähnig B.* Johann von Wallenrode. O. T. Erzbischof von Riga, königlicher Rat, Deutschordensdiplomant und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils (um 1370–1419). – Bonn; Goddesberg: Verlag Wissenschaftliches Archiv, 1970. – S. 113. – (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 24); *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 54.

- ⁴¹ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500. – P. 327.*
- ⁴² Turpat. – 238.–242. lpp.
- ⁴³ *Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 344.*
- ⁴⁴ *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 89; Seibt F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 16; Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 327.*
- ⁴⁵ Konstances koncilā 1415. gada 6. aprīlī pieņemtajā dekrētā “Sacrosancta” tika deklarēts, ka ekumenisks koncils savas pilnvaras saņem tieši no Dieva un ka visiem cilvēkiem, to skaitā pāvestam, tam ir jāpakļaujas (dekrēts pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/source/constance1.asp> [aplūkots 12.12.2011.]).
- ⁴⁶ *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 89.*
- ⁴⁷ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500. – P. 238, 324, 327.*
- ⁴⁸ *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 54.*
- ⁴⁹ *Buckl W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. – S. 12.*
- ⁵⁰ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500. – P. 325, 328, 341.*
- ⁵¹ *Blochmans W. A History of Power in Europe. – P. 309.*
- ⁵² *Holmes G. Europe: Hierarchy and Revolt, 1320–1450. – New York [et al.]: Harper Torchbooks, 1975. – P. 13.*
- ⁵³ *Buckl W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. – S. 12.*
- ⁵⁴ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500. – P. 230; Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 43.*
- ⁵⁵ *Cantor N. Medieval History .. – P. 542, 543; Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 68.*
- ⁵⁶ *Nicholas D. The Northern Lands .. – P. 180, 192. Piemēram, lejasvācu valodas lietošanas telpā – arī Livonijā – 14. gadsimta otrajā pusē oficiālajos dokumentos (pilsētu statūtos, sanāksmju recesos u.tml.) notika pāreja uz šo valodu.*
- ⁵⁷ *The Atlas of the Crusades / Ed. J. Riley-Smith. – New York; Oxford: Times Books, 1991. – P. 23. Arī Baltijas krusta kari tika uzskatīti par visas kristīgās pasaules kopīgu cīņu, kas atspoguļojas Indriķa hronikā un Vecākajā atskaņu hronikā. Plašāku analīzi sk.: Eihmane E. The Baltic Crusades: a Clash of Two Identities // The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier / Ed. A. Murray. – Farnham: Ashgate, 2009. – P. 37–51.*
- ⁵⁸ Piemēram, Venēcija baidījās no Ungārijas, savukārt pārējām Itālijas pilsētām nepatika Venēcijas ietekme, Francija iebilda pret Burgundijas iesaisti kopīgā krusta karā, savukārt Svētās Romas impērijas firsti satraucās, ka liels krusta karš varētu stiprināt imperatora varu viņu teritorijās (*Housley N. The Crusading Movement 1274–1700 // The Oxford Illustrated History of the Crusades / Ed. J. Riley-Smith. – Oxford: University Press, 2001. – P. 281.*)
- ⁵⁹ *Housley N. The Crusading Movement 1274–1700. – P. 271, 276, 278–281; Huizinga J. The Autumn of the Middle Ages. – P. 13; Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500. – P. 333, 337, 340; Riley-Smith J. The Crusades. A Short History. – New Haven; London: Yale University Press, 1987. – P. 224, 229; Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 40, 66; Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 335, 336, 340; Ле Гоффе Ж. Цивилизация средневекового Запада. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – С. 130.*
- ⁶⁰ *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 18, 78.*

- ⁶¹ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500.* – S. 291; *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt ..* – S. 24–26, 34, 39, 41, 48; *Ле Гоффе Ж. Цивилизация средневекового Запада.* – С. 131.
- ⁶² *Epstein S. R. Freedom and Growth: the Rise of States and Markets in Europe, 1300–1750.* – London; New York: Routhledge, 2000. – P. 39, 40, 42, 52, 57, 60, 63, 69.
- ⁶³ Turpat. – 58., 62. lpp.; *Hay D. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* – P. 38; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M. Western Civilizations ..* – P. 382.
- ⁶⁴ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500.* – P. 297; *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt ..* – S. 18, 19, 21, 22, 35; *Ле Гоффе Ж. Цивилизация средневекового Запада.* – С. 132, 133.
- ⁶⁵ *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt ..* – S. 36.
- ⁶⁶ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500.* – P. 287, 288.
- ⁶⁷ *Blockmans W. A History of Power in Europe.* – P. 111, 113; *Hay D. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* – P. 17; *Schubert E. Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter.* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992. – S. 70; *Блок М. Феодалное общество.* – С. 434.
- ⁶⁸ *Hay D. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* – P. 38, 40, 67, 68.
- ⁶⁹ *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt ..* – S. 35, 39, 79.
- ⁷⁰ *Epstein S. R. Freedom and Growth ..* – P. 64.
- ⁷¹ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M. Western Civilizations ..* – P. 386; *Romano R., Tenenti A. Die Grundlegung der modernen Welt ..* – S. 45, 78; *Ле Гоффе Ж. Цивилизация средневекового Запада.* – С. 132.
- ⁷² *Niitemaa V. Die undeutsche Frage in der Politik der Livländische Städte im Mittelalter.* – Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1949. – S. 59.
- ⁷³ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500.* – P. 291.
- ⁷⁴ *Arbusow L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhundert // Latvijas Augstskolas raksti = Acta Universitatis Latviensis.* – Bd. I. – 1921. – S. 79, 80; *Johansen P., Mühlen H. von zur. Deutsch und Undeutsch im Mittelalterischen und Frühneuzeitlichen Reval.* – Köln; Wien: Bohlau Verlag, 1973. – S. 22; *Niitemaa V. Die undeutsche Frage ..* – S. 13, 59.
- ⁷⁵ *Ahvenainen J. Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter.* – Helsinki; Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica, 1963. – S. 65. – (Commentationes Humanarum Litterarum, XXXIV, 2); *Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters ..* – S. 306.
- ⁷⁶ *Behringer W. A Cultural History of Climate.* – Cambridge: Polity Press, 2010. – P. 81; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B. Europa im Spätmittelalter 1215–1378.* – München: Oldenbourg, 2009. – S. 18. – (Oldenbourg Grundriss der Geschichte); *Huppert G. After the Black Death: a Social History of Early Modern Europe.* – Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press, 1986. – P. 10; *Jordan W. Europe in the High Middle Ages.* – New York: Viking, 2003. – P. 297.
- ⁷⁷ *Behringer W. A Cultural History of Climate.* – P. 81, 104; *Cantor N. F. In the Wake of the Plague: the Black Death and the World It Made.* – New York [et al.]: The Free Press, 2001. – P. 68, 198; *Grupe G. Umwelt und*

- Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter // Mensch und Umwelt im Mittelalter / Hg. B. Herrmann. – Köln: Komet, 1985. – S. 26, 27; *Jordan W.* Europe in the High Middle Ages. – P. 289, 317; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 219; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 379; *Mundy J. H., Riesenberg P.* The Medieval Town. – Princeton; New York: Van Nostrand, 1958. – P. 70; *Nicholas D.* The Northern Lands .. – P. 273; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 31.
- ⁷⁸ *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 15; *Grupe G.* Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter. – S. 27; *Huppert G.* After the Black Death .. – P. 11.
- ⁷⁹ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 68; *Huppert G.* After the Black Death .. – P. 10; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 217, 284. Piemēram, tiek uzskatīts, ka jaunu apmetņu ierīkošanas rezultātā līdz 14. gadsimtam mežu platība Eiropā bija samazinājusies no 90% līdz 20% visas teritorijas (*Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 80).
- ⁸⁰ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 68; *Huppert G.* After the Black Death .. – P. 10; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 217, 284.
- ⁸¹ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 377.
- ⁸² *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 300; *Mundy J. H., Riesenberg P.* The Medieval Town. – P. 68; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 44.
- ⁸³ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 396.
- ⁸⁴ *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 327; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 14, 15.
- ⁸⁵ *Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 86, 87; *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 68; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 6; *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 32.
- ⁸⁶ Pētījumi klimata vēsturē liek pārskatīt agrākās nostādnes. Piemēram, uzskatu, ka aitkopības ieviešana izspieda līdz tam attiecīgajos reģionos piekoptās lauksaimniecības tradīcijas, nomaina secinājums, ka aitkopība bija reakcija uz zemes neauglību, bada izraisīto darbaspēka trūkumu un ganību platību samazināšanos, ledājiem un sniegam virzoties arvien zemāk kalna pakājē (*Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 96, 102).
- ⁸⁷ Šajā laikā vidējā temperatūra paaugstinājās par vienu diviem grādiem pēc Celsija (Eiropas ziemeļos – pat par četriem grādiem). Šis laikposms tiek dēvēts par “attīstīto viduslaiku silto periodu” (*The high medieval warm period*) (*Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 74; *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 68; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 6; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 378).
- ⁸⁸ Šo jēdzienu 20. gadsimta trīsdesmitajos gados radīja ASV ledāju pētnieks Fransuā Mats (*François Matthes*), konstatējot ledāju platības palielināšanos attiecīgajā periodā Alpos, Skandināvijā un Ziemeļamerikā (*Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 85, 86). Gadsimta laikā vidējā temperatūra kritās vidēji par aptuveni vienu grādu pēc Celsija (*Ahvenainen J.* Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter. – S. 66, 70; *Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 76; *Cantor N. F.* In the Wake of the

- Plague .. – P. 74; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 6; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 378; *Schubert E.* Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter. – S. 307).
- ⁸⁹ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 32; *Schubert E.* Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter. – S. 47.
- ⁹⁰ *Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 93–96, 104; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 7.
- ⁹¹ *Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 104.
- ⁹² Izteikti lietaina bija 1315. gada vasara, kam sekoja auksta ziema. Arī nākamie divi gadi bija lauksaimniecībai nelabvēlīgi, tāpat periods no 1319. līdz 1322. gadam (*Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 93–96, 104, 105; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 7; *Le Roy Ladurie E.* The History of Rain and Fine Weather // The Territory of the Historian. – Hassocks: The Harvester Press, 1979. – P. 302; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 379).
- ⁹³ *Ziegler P.* The Black Death. – P. 32.
- ⁹⁴ *Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 104; *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 32; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 379; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 10–12; *Mugurēvičs Ē.* Komentāri // Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae = Vartberges Hermaņa Livonijas hronika. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. – 200. lpp.; *Vaxtre C.* Младшая Ливонская рифмовая хроника (1315–1348) как исторический источник. Автореферат. – Тарту, 1955. – С. 14.
- ⁹⁵ *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 7; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 32.
- ⁹⁶ *Behringer W.* A Cultural History of Climate. – P. 106.
- ⁹⁷ Turpat.
- ⁹⁸ Turpat. – 108. lpp.; *Grupe G.* Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter. – S. 29, 30; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 283; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 9–12; *Ле Гофф Ж.* Цивилизация средневекового Запада. – С. 132.
- ⁹⁹ *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 281; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 40, 43.
- ¹⁰⁰ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 9.
- ¹⁰¹ Turpat. – 6., 25. lpp.
- ¹⁰² *Ziegler P.* The Black Death. – P. 82.
- ¹⁰³ *Ahvenainen J.* Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter. – S. 68; *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 7, 8; *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 25; *Huppert G.* After the Black Death .. – P. 11; *Epstein S. R.* Freedom and Growth .. – P. 39, 50; *Keil G.* Seuchenzüge des Mittelalters // Mensch und Umwelt im Mittelalter / Hg. V. Herrmann. – Köln: Kommet, 1985. – S. 108, 111.
- ¹⁰⁴ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 7, 8.
- ¹⁰⁵ *Davies N.* Europe: a History. – New York: Harper Perennial, 1998. – P. 412; *Jordan W.* Europe in the High Middle Ages. – P. 297.
- ¹⁰⁶ *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 33.

- ¹⁰⁷ *Grube G.* Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter. – S. 30; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 283; *Zariņa G.* Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7.–18. gs). Promocijas darbs. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. – 31. lpp.
- ¹⁰⁸ *Duby G.* France in the Middle Ages .. – P. 269; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 9.
- ¹⁰⁹ *Davies N.* Europe: a History .. – P. 385, 412.
- ¹¹⁰ *Jordan W.* Europe in the High Middle Ages. – P. 297, 301.
- ¹¹¹ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 206; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 86, 262, 263.
- ¹¹² *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 34; *Schmölzer H.* Die Pest in Wien. – Berlin: Verlag der Nation Berlin, 1988. – S. 57; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 239.
- ¹¹³ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 89; *Fuhrmann B.* Die Stadt im Mittelalter. – Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 2006. – S. 87; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 284; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 382; *Schmölzer H.* Die Pest in Wien. – S. 56, 57.
- ¹¹⁴ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 91, 141, 202; *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 285; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 250.
- ¹¹⁵ *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 285; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 19, 21; *Schmölzer H.* Die Pest in Wien. – S. 56.
- ¹¹⁶ *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 45.
- ¹¹⁷ Piemēram, Anglijā sabiedrības augšslāņu mēģinājums pēc epidēmijas mākslīgi apturēt algu pieaugumu ar t.s. Laukstrādnieku statūtu (*Statute of Labourers*) palīdzību kalpoja kā viens no iemesliem zemnieku nemieriem 1381. gadā (*Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 385; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 249, 250, 273, 274).
- ¹¹⁸ *Ziegler P.* The Black Death. – P. 129, 130, 274.
- ¹¹⁹ *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 326.
- ¹²⁰ *Graus F.* The Crisis of the Middle Ages and the Hussites. – S. 413, 415, 417, 418, 428.
- ¹²¹ *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 13.
- ¹²² *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 379.
- ¹²³ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 23; *Tuchman B.* A Distant Mirror. The Calamitous 14th Century. – New York: Alfred A. Knopf, 1978. – P. 103; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 35, 36. Šāds skaidrojums sniegts daudzos avotos (piemēram: Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Ред. А. Насонов. – Москва; Ленинград: Издательство Академии Наук, 1950. – С. 363). Intelektuāļu aprindās tika meklēti arī tā laika zinātniskajiem uzskatiem atbilstoši skaidrojumi. Populārākais no tiem bija saistīts ar nelabvēlīgu zvaigžņu stāvokli (*Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 23).
- ¹²⁴ *Tuchman B.* A Distant Mirror .. – P. 104; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 36.
- ¹²⁵ *Schmölzer H.* Die Pest in Wien. – S. 43, 46, 48; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 88, 92–96.
- ¹²⁶ *Ziegler P.* The Black Death. – P. 129, 130, 274.

- ¹²⁷ *Cantor N. F.* In the Wake of the Plague .. – P. 149; *Hartwig J.* Judenverfolgungen in den Hansestädten des Südwestlichen Östseeraums zur Zeit des Schwarzen Todes // *Hansische Geschichtsblätter.* – Jg. 113. – Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag, 1995. – S. 29, 31; *Schmölzer H.* Die Pest in Wien. – S. 52; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 100–102.
- ¹²⁸ *Graus F.* The Crisis of the Middle Ages and the Hussites. – S. 423. Šī iemesla dēļ, piemēram, Františeks Grauss un Arno Borsts uzskata baznīcas šķelšanos par postošāko no attiecīgā perioda krīzes izpausmēm (*Borst A.* Medieval Worlds .. – P. 121; *Graus F.* Das Spätmittelalter als Krisenzeit. Ein Literaturbericht als Zwischenbilanz // *Mediaevalie Bohemica.* – Suppl. 1. – 1969. – S. 4–75).
- ¹²⁹ *Huizinga J.* The Autumn of the Middle Ages. – P. 34; *Tuchman B.* A Distant Mirror .. – P. 339.
- ¹³⁰ *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 83–85, 88.
- ¹³¹ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 389, 392; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 267.
- ¹³² *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 88, 89.
- ¹³³ *Eberhard W.* Die Krise des Spätmittelalters .. – S. 313.
- ¹³⁴ Šī dievbijības izpausme visplašāk izplatījās Svētās Romas impērijas zemēs un Anglijā. Pazīstamākie mistiķi ir dominikānis Meistars Ekharts (*Eckhart* (ap 1260–1327) un Kempenes Toms (*Thomas a Kempis, Tomás de Kempis*, ap 1380–1471), kurš sarakstīja lielu popularitāti ieguvušu rokasgrāmatu ceļā uz pastāvīgas Dieva klātbūtnes apzināšanos “Kristus atdarināšana” (*De Imitatione Christi*). 14. gadsimtā vairums vadošo mistiķu bija garīdznieki, bet 15. gadsimtā misticisms jau bija izplatījies laicīgajā sabiedrībā (*Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 393, 394).
- ¹³⁵ Pazīstamākais šī perioda “ķeceris” angļu teologs Džons Viklifs (*John Wyclif*, ap 1330–1384) vērsās pret augstāko garīdzniecību, uzskatot, ka tā, nedzīvodama saskaņā ar Jauno Derību, ir neglābjami pazudusi. Viņš aicināja laicīgos valdniekus pārņemt baznīcas īpašumus un padzīt korumpētus garīdzniekus, kā arī sludināja baznīcas reformas nepieciešamību. Viklifa idejas, pārceļojušas uz Prāgu, guva plašu sabiedrības atbalstu Bohēmijā (*Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 392–395; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 21; *Ziegler P.* The Black Death. – P. 267, 268).
- ¹³⁶ *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 88, 89.
- ¹³⁷ *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 392, 393; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 13, 18, 19.
- ¹³⁸ *Previté-Orton C. W.* A History of Europe 1198–1378. – P. 193; *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 25.
- ¹³⁹ *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M.* Western Civilizations .. – P. 384; *Mundy J. H., Riesenbergs P.* The Medieval Town. – P. 35; *Seibt F.* Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. – S. 16.
- ¹⁴⁰ *Davies N.* Europe: a History .. – P. 413; *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 329.
- ¹⁴¹ *Mundy J. H., Riesenbergs P.* The Medieval Town. – P. 58.
- ¹⁴² *Niitemaa V.* Die undeutsche Frage .. – S. 59.
- ¹⁴³ *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 329.
- ¹⁴⁴ 1365.–1366. gadā sacelšanās notika Brēmenē, 1370. gadā un 1396. gadā – Ķelnē, 1376., 1380. un 1384. gadā, kā arī 1408.–1416. gadā – Lībekā,

1376. gadā – Stādē, 1378. gadā – Dancigā, 1380. un 1391.–1394. gadā – Štrālzundē un 1399. gadā – Dortmundē (*Hay D. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* – P. 122; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M. Western Civilizations ..* – P. 385; *Militzer K. Ursachen und Folgen der innerstädtischen Auseinandersetzungen in Köln in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts.* – Köln: Verlag der Buchhandlung Dr. H. Wamper GmbH, 1980. – S. 151–182; *Nicholas D. The Northern Lands ..* – P. 297; *Puhle M. Die “Große Schicht” in Braunschweig // Die Hanse – Lebenswirklichkeit und Mythos / Hg. J. Bracker.* – Lübeck: Schmidt–Römhild, 1998. – S. 812–814; *Seifert D. Kompagnons und Konkurrenten. Holland und die Hanse im Späten Mittelalter.* – Köln; Weimar, Wien: Bohlau Verlag, 1997. – S. 95).
- ¹⁴⁵ *Huppert G. After the Black Death ..* – P. 81.
- ¹⁴⁶ *Schubert E. Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter.* – S. 67.
- ¹⁴⁷ *Koenigsberger H. G. Medieval Europe 400–1500.* – P. 285.
- ¹⁴⁸ *Hay D. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* – P. 37; *Huppert G. After the Black Death ..* – P. 101.
- ¹⁴⁹ *Davies N. Europe: a History ..* – P. 413; *Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters ..* – S. 161.
- ¹⁵⁰ *Huppert G. After the Black Death ..* – P. 87, 89.
- ¹⁵¹ *Hay D. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries.* – P. 35, 36; *Lerner R. E., Meacham S., Burns E. M. Western Civilizations ..* – P. 384, 385; *Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters ..* – S. 329; *Ziegler P. The Black Death.* – P. 249.
- ¹⁵² *Buckl W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung.* – S. 12.
- ¹⁵³ *Borgolte M. Europäische Geschichten. Modelle und Aufgaben vergleichender Historiographie // Die “Blüte” der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert / Hg. M. Löwener.* – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. – S. 308, 309; *Löwener M. Gemeinsamkeiten und Unterschiede Staatlicher Entwicklung im östlichen Europa im 14. Jahrhundert // Die “Blüte” der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert / Hg. M. Löwener.* – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. – S. 1, 3–5, 7. Pēc Mariana Digo (*Marian Dygo*) domām, Eiropas austrumos, kur arī augšupeja notika ar pusotru gadsimtu ilgu nobīdi, strukturālās izmaiņas sākās apmēram gadsimtu vēlāk nekā rietumos (*Dygo M. West-Ost-Gefälle? Krise und Blüte in Europa im 14. Jahrhundert // Die “Blüte” der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert / Hg. M. Löwener.* – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. – S. 285, 288–295).
- ¹⁵⁴ Krīze izpaužas konkrētā telpā. Tā kā 14. gadsimtā notikušās pārmaiņas bija pagrieziena viduslaiku sabiedrības attīstībā, tas nozīmē, ka krīze attiecās uz visu latīņu katoliskās kultūras telpu (*Seibt F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters.* – S. 14). Tostarp uz Livoniju – krusta karu rezultātā Livonija bija kļuvusi par daļu no Rietumu kristīgās pasaules.
- ¹⁵⁵ Sīkāku 14.–15. gadsimta norišu analīzi Rietumu kristīgās sabiedrības pārmaiņu kontekstā sk.: *Eihmane E. Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīze Livonijā? Promocijas darba kopsavilkums.* – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. – 71 lpp.; *Eihmane E. Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīze Livonijā? Promocijas darbs.* – Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. – 290 lpp.
- ¹⁵⁶ *Seibt F. Glanz und Elend des Mittelalters ..* – S. 306, 307. Liecības norāda uz salīdzinoši nelielu – divi trīs cilvēki uz kvadrātkilometru – apdzīvotības

- blīvumu Livonijā attiecīgajā periodā (*Benninghoven F.* Der Orden der Schwertbrüder. – Köln; Graz: Böhlau Verlag, 1965. – S. 390, 391; *Mühlen H.* von zur Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit (etwa 1180–1561) // *Pistohlkors G. von.* Deutsche Geschichte in Osten Europas. Baltische Länder. – Berlin: Siedler Verlag, 1994. – S. 120). Sikāk par apdzīvotību Livonijā sk.: *Zariņa G.* Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7.–18. gs.). Promocijas darba kopsavilkums. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. – 22., 28., 31. lpp.; *Zariņa G.* Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7.–18. gs.). Promocijas darbs. – 47., 81., 127., 155. lpp.
- ¹⁵⁷ *Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae = Vartberges Hermaņa Livonijas hronika / Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri.* – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. – 89. lpp.; Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.–1500. / Sast. A. Švābe. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1939. – Nr. 38, 40. lpp.; Nr. 49, 50.–51. lpp.; LUB. – Bd. 3. – Nr. 1140; Bd. 5. – Rīga, 1867. – Nr. 2516, Nr. 2508, Nr. 2515, Nr. 2532, Nr. 2634; *Zeids T.* Feodālisms Livonijā. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 92. lpp.; *Zeids T.* Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti (līdz 1800. gadam). – Rīga: Zvaigzne, 1992. – 82. lpp.
- ¹⁵⁸ Die Jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315–1348 / Hg. K. Höhlbaum. – Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1872. – S. 1, 2, 7; *Hermanni de Wartberge chronicon ..* – 66., 67., 77. lpp.; Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.–1500. – Nr. 17, 20. lpp.; *Šterns I.* Bads un mēris Livonijā // Akadēmiskā dzīve. – 1992. – Nr. 34. – 39. lpp. Arī Livonijā laikabiedri ziņoja par kanibālismu (Die Jüngere Livländische Reimchronik .. – S. 1, 2; *Hermanni de Wartberge chronicon ..* – 67. lpp.).
- ¹⁵⁹ Uz to norādaniecīgais labības eksporta apjoms no Livonijas 1400.–1415. gadā, kā arī bieži labības izvešanas aizliegumi 15. gadsimta sākumā (Akten und Recesse der Livländische Standetage. Bd. 1. Zweite Lieferung / Hg. O. Stavenhagen, L. Arbusow (jun.). – Rīga: Verlag von Joncj & Poliewsky, 1923. – Nr. 190; LUB. – Bd. 4. – Nr. 1873; Bd. 5. – Nr. 2132; *Ahvenainen J.* Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter. – S. 55, 60, 73).
- ¹⁶⁰ Abi šie faktori bieži izpaudās vienlaikus, kā, piemēram, 1420. gadā (LUB. – Bd. 5. – Nr. 2532, Nr. 2634), un viens otru papildināja (*Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 13).
- ¹⁶¹ Šādu pieņēmumu atbalsta trīs konkrēti apsvērumi. Pirmkārt, aplūkotajā periodā Livonijā vienīgā fiksētā bruņotā sociālās neapmierinātības izpausme – zemnieku nemieri – sākās 1343. gadā – pirms mēra, bet pēc Lielā bada. Otrkārt, Livonija bija pārsvarā agrāra sabiedrība, kurā bija tikai trīs lielāki urbānie centri; šī teritorija bija samērā reti apdzīvota un atradās salīdzinoši aukstā klimata zonā. Treškārt, Vartberges Hermaņa hronikā badam ir veltīts astoņas reizes lielāks teksta apjoms nekā mērim (*Hermanni de Wartberge chronicon ..* – 67., 89. lpp.), kas liek domāt, ka bads bija atstājis spilgtākus aculiecinieku nostāstus. Arī G. fon Rauhs uzskata, ka ilgtermiņā neražas Livonijai nesa postošākas materiālās sekas nekā mēris (*Rauch G. von.* Schwedens Politik in den baltischen Ländern des 14. Jahrhunderts // Beiträge zur baltischen Geschichte. – Bd. 9. – Hannover; Döhren: Verlag Harro v. Hirshheydt, 1980. – S. 12).
- ¹⁶² *Jähnig B.* Die Rigische Sache des Deutschen Ordens zur Zeit des Erzbischofs Henning Scharpenberg bis zur Landeseinigung von 1435 // Aus der Ge-

- schichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag / Hg. B. Jähning, K. Militzer. – Münster: Lit Verlag, 2004. – S. 113.
- ¹⁶³ Ar Livoniju saistītie 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā rakstītie avoti rada iespaidu, ka labvēļu apdāvināšanas tendence un apdāvināto alkatība bija sasniegusi ārkārtēju pakāpi – taisnībai pašai par sevi, bez naudas palīdzības pāvesta galmā vairs nebija izredžu uzvarēt. To vairākkārt atzīmēja Vācu ordeņa pārstāvji (ģenerālprokuratori) kūrījā. Piemēram, 1392. gadā ordeņa ģenerālprokurators rakstīja: “Dienzēl tā tas šai galmā tagad notiek – kam ir un kas dod, tas iegūst un uzvar” (“*Und leider in dem hove also nu ist gewand: wer do hat und gibt, der behelt und gewinnet*”) (LUB. – Bd. 3. – Reval, 1857. – Nr. 1321). Par korupciju pāvesta galmā sīkāk sk.: *Beuttel J. E.* Der Generalprokurator des Deutschen Ordens an der Römischen Kurie. Amt, Funktionen, personelles Umfeld und Finanzierung. – Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1999. – S. 552–564. – (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 55).
- ¹⁶⁴ Piemēram, atdodot pāvestam (Bonifācijam IX (1389–1404)) ienākumus, kas gūti no Rīgas arhibīskapijas laikā, kad arhibīskapa prombūtnē to pārvaldīja Vācu ordenis, ordenis panāca virsmestra brāļadēla Johanesa no Valenrodes iecelšanu par Rīgas arhibīskapu 1393. gadā, visu ordenim uzlikto garīgo sodu atcelšanu un Rīgas domkapitula faktisku inkorporāciju Vācu ordenī (LUB. – Bd. 4. – Nr. 1351, Nr. 1352, Nr. 1353, Nr. 1354; *Beuttel J. E.* Der Generalprokurator des Deutschen Ordens .. – S. 207, 558; *Jähning B.* Johann von Wallenrode .. – S. 17, 18; *Kallmeyer T.* Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels, nebst Untersuchungen über streitige Gegenstände in derselben mit urkundlichen Beilagen // *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands.* – Bd. 2. – Rīga, 1842. – S. 219).
- ¹⁶⁵ Piemēram, Vācu ordenim nekādu būtisku ļaunumu nenodarīja pat visbrutālākais tā varasdarbs Livonijā aplūkotajā periodā – Rīgas baznīcas provinces sinodes delegācijas noslepkavošana 1428. gadā (sūtņus – 16 cilvēkus, kas devās uz kūrīju apstiprināt ordenim nelabvēlīgus Rīgas provinces koncila lēmumus, Grobiņas fogts Gosvins no Ašebergas (*Goswin von Ascheberg*) Kurzemē sagūstīja un noslīcināja, pēc tam pats aizmūkot no Livonijas un tādējādi uzskatāmi atklājot ordeņa iesaisti). Vainu par šo slepkavību ordenim samērā sekmīgi izdevās novelt uz tiešo slepkavības izpildītāju, publiski distancējoties no viņa nodarījuma, bet slepus to atbalstot un panākot viņa noziegumu piedošānu kūrījā (LUB. – Bd. 7. – Rīga; Moskau, 1881. – Nr. 69, Nr. 718, Nr. 723, Nr. 733, Nr. 799; Bd. 8. – Rīga; Moskau, 1884. – Nr. 1, Nr. 36; *Beuttel J. E.* Der Generalprokurator des Deutschen Ordens .. – S. 217; *Hildebrand H.* Einleitung // LUB. – Bd. 7. – S. XIX; *Jähning B.* Die Rigische Sache des Deutschen Ordens .. – S. 123, 124; *Mühlen H. von zur.* Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit .. – S. 81; *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. – Rīga: Daugava, 1997. – 363. lpp.; *Urban W.* The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia // *Journal of Baltic Studies.* – 1978. – Vol. IX. – P. 126).
- ¹⁶⁶ *Romano R., Tenenti A.* Die Grundlegung der modernen Welt .. – S. 45, 46, 65–68; *Seibt F.* Glanz und Elend des Mittelalters .. – S. 415.
- ¹⁶⁷ *Riley-Smith J.* The Crusades. A Short History. – P. 214.
- ¹⁶⁸ Turpat.
- ¹⁶⁹ *Kostrzak J.* Frühe Formen des altlivländischen Lantages // *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas.* – Bd. 32, Heft 2. – Wiesbaden: Franz Steiner

- Verlag GmbH, 1984. – S. 168; *Kostrzak J.* Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert // Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preussen und seinen Nachbarländern / Hg. H. Boockmann. – München: Oldenbourg, 1992. – S. 153. – (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 16).
- ¹⁷⁰ *Blockmans W.* A History of Power in Europe. – P. 113; *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 15, 40, 41.
- ¹⁷¹ *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. – 564., 565. lpp.; *Zeids T.* Feodālisms Livonijā. – 86. lpp.
- ¹⁷² *Rauch G. von.* Schwedens Politik in den baltischen Ländern .. – S. 1–25.
- ¹⁷³ *Koenigsberger H. G.* Medieval Europe 400–1500. – P. 318; *Johansen P.* Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle als sozialer Faktor im mittelalterlichen Livland // Alteuropa und die moderne Gesellschaft. Festschrift für Otto Brunner / Hg. A. Bergengruen, L. Deike. – Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1963. – S. 89.
- ¹⁷⁴ *Dorošenko V.* Pāreja uz klaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās // Vēstures problēmas, 2 / Red. J. Zutis. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959. – 8. lpp.; *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 40; *Zeids T.* Feodālisms Livonijā. – 88. lpp.
- ¹⁷⁵ *Ahvenainen J.* Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter. – S. 76.
- ¹⁷⁶ *Dirlmeier U., Fouquet G., Fuhrmann B.* Europa im Spätmittelalter 1215–1378. – S. 13; *Hay D.* Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. – P. 32, 40, 41; *Niitemaa V.* Die undeutsche Frage .. – S. 106.
- ¹⁷⁷ *Zeids T.* Feodālisms Livonijā. – 88. lpp. Livonijas gaudi atrada noieta tirgu Holandē, kā arī Zviedrijā un Novgorodā (*Ahvenainen J.* Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter. – S. 45–55).
- ¹⁷⁸ *Niitemaa V.* Die undeutsche Frage .. – S. 28, 75; *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. – 566. lpp.; *Zeids T.* Feodālisms Livonijā. – 88., 89. lpp.
- ¹⁷⁹ *Selart A.* Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries // Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe / Eds. D. Keene, B. Nagy, K. Szende. – Farnham: Ashgate, 2009. – P. 36.
- ¹⁸⁰ *Arbusow L.* Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas .. – S. 79, 80; *Johansen P., Mühlen H. von zur.* Deutsch und Undeutsch .. – S. 22; *Niitemaa V.* Die undeutsche Frage .. – S. 13, 59.

Eva Eihmane

CRISIS IN A HISTORICAL PERSPECTIVE:
THE 14th CENTURY – FIRST HALF OF THE 15th
CENTURY IN WESTERN CHRISTENDOM

Summary

The paper strives to offer an insight into the historical dimension of the notion “crisis”, arguing that it can help to achieve a healthier and broader understanding of the present-day processes, which it has be-

come a cliché to refer to as a “crisis”. The author treats crisis in history from the perspective pursued by the contemporary medievalists and based on the primary meaning of the respective notion: as a period of fundamental transformation of society.

The paper gives an insight into one such “crisis” period in history, namely the 14th – early 15th centuries, which was a time when the medieval structures collapsed to give way to those of the “modern times”. On the basis of historiographic analysis the paper offers a survey of the fundamental changes in all fields of life that this process entailed.

Transformation took place in the power structure, its elements fighting for power, relations among them changing and a modernised monarchy eventually consolidating its supremacy over the other political forces. The Roman Catholic Church suffered from deep institutional and moral crisis that called for fundamental organisational and moral reforms, which were not carried out, thus leaving the crisis in the Church unsolved. Transformation in the power structure and crisis in the Roman Catholic Church as well as the collapse of the unity of Western Christendom brought about change in the relations between the ecclesiastic and secular power, the Church losing its role of a universal institution and its supremacy over the secular power. A fundamental change took place in the economic structure of Western Christendom, political centralisation leading to the integration of markets, this development encouraging investment in infrastructure and specialisation of production. Economic and political changes led to social transformation, in rural areas serfdom giving way to the rent of land and in urban communities craftsmen gaining increasing economic influence.

These changes in society were substantially accelerated by external factors, some of which also contributed considerably to the crisis awareness among the contemporaries. At the beginning of the respective period Western Europe was overpopulated, making the balance between the agricultural production capacity and human needs increasingly fragile and exhausting the potential of internal expansion, which has been one of the growth factors in the High Middle Ages. The balance between agricultural capacity and consumption needs was thoroughly undermined by an adverse climatic change, which caused severe famines and made them chronic during the whole period covered in the present study. The transformation of Western Christendom was greatly affected by the plague that killed approximately one third of the population, thus aggravating crisis in the Church, considerably accelerating economic transformation as well as political and social processes and giving a heavy mental blow to the survivors.

The most important aspect of a crisis is crisis awareness. Since fundamental change reveals itself from a distance of time, crisis awareness among the contemporaries sprang from the sense of the collapse of the existing order of things, the practical problems naturally accompanying such major change as well as from natural and medical disasters.

Contemporaries were deeply shattered by famine and plague, regarding them as God's punishment for their sins. Striving towards a more personal relationship with God reveals the contemporaries' disappointment with the crisis-hit Church and their acute need for spiritual consolation. Social transformation processes caused social strain that led to rural and urban revolts of an unprecedented scale, craftsmen fighting for participation in urban administration and peasants striving to accelerate their release from serfdom and to resist restrictions that landowners tried to impose on them.

In Eastern Europe transformation processes were different yet closely related to those in the western part of Latin Christendom. Furthermore, in each concrete place of Western Christendom its structural transformation was affected by the local specifics. To illustrate it, the author offers a source-based case study of the processes taking place in Livonia in the 14th – early 15th centuries.

The specific local factors of Livonia, i.e. its geopolitical situation, unique power system and ethnic structure in interaction with the trends in broader Western Christendom caused changes in Livonia's power structure and social relations, while leaving its population insusceptible to the spiritual and mental upheavals of the age. Political crisis in Livonia grew out of its power structure and due to trends in broader Latin Christendom remained unsolved. Social processes in Livonia took place through the prism of its inter-ethnic relations, leading to the restriction of the economic and social rights and downgrading of the legal status of the local ethnolinguistic groups. Thus the processes taking place in Livonia in the 14th – early 15th centuries illustrate crisis as a time of change generated in the interaction of controversial factors as the common trends of Western Christendom, modified by the specifics of the respective region, came into contact with the local conditions of a concrete society.

The survey of the developments in Western Christendom in the 14th – early 15th centuries reveals the crisis as a period of fundamental change where the existing order collapses and a new one arises in the background of political chaos, social discontent, and spiritual quest. The processes are accelerated by external factors, some of which greatly contribute to the crisis awareness. The process of change takes expression in controversial trends as political, social and forces fight for power. As demonstrated by Livonia's example, the process of change affects the entire cultural system, in each concrete place, however, the local specifics considerably affecting its course.

Iesniegts 14.09.2011.